

Vladimír ŠINDELÁŘ

SMUTNÁ HISTORIE O VESELÝCH KUMPÁNECH

Staré radní a soudní knihy se jen hemží popisy nejrůznějších výtržností, ke kterým došlo na veřejných ulicích. Naši předkové byli zajisté lidé veselí, ale tato veselost se často změnila v tragédii. Docházelo k tomu obvykle ve chvíli, kdy si někteří furianti chtěli dokázat svou sílu a odvahu. Rychtáři, kteří měli tehdy ve městech na starost veřejný pořádek, mívali s takovými chlapíky často mnoho práce, a situace se ještě zhoršila, pokud dotyčný měl v ruce zbraň.

Městské řády sice zakazovaly už od nepaměti nošení zbraně. Například z roku 1373 pochází v Praze zákaz nošení zbraní pro „neusedlé“, tedy mimopražské osoby. Ve Dvoře Králové roku 1507 zas vydali konšelé nařízení, aby po městě nikdo nechodil ve zbroji, a pokud by to někdo přesto udělal, byl by potrestán zabavením takové výzbroje – ta by mu byla navrátna jedině po zaplacení pokuty deseti grošů. Do obtížné situace se dostali konšelé v Mladé Boleslavi roku 1520: V zájmu bezpečnosti ve městě sice museli zopakovat starý zákaz nošení tesáků a vůbec zbraní, ale protože dle tehdejších zásad museli obyvatelé měst, v jejichž okolí došlo k loupežím a přepadům, proti takovým zločincům zasáhnout, požadují zároveň boleslavští konšelé, aby v takovém případě každý zbraň sebral a zločince honil. V Náchodě zas městské nařízení z roku 1521 stanoví, že ten, kdo by chodil po městě se šavlí či jinou zbraní, bude uvězněn a jeho zbraň zabavena. V Praze byli páni konšelé k nošení sečných a bodných zbraní shovívavější a zakazovali jejich nošení jen u „čeládky vandrovní a řemeslnické“. Věděli asi dobře, proč to vyžadují. Roku 1603 pobíhal jakýsi Francouz, jehož jméno je zaznamenáno v podobě: Gilles Rousset de Reins en Tchanpagne, s taseným kordem Kaprovou ulicí a vybízel všechny zdejší sousedy, aby jen přišli s kordy i ručnicemi, že s nimi zatočí. Když nikdo nejevil snahu této výzvě vyhovět, zuřivec kolem sebe naprázdno sekal a bodal kordem tak dlouho, až nakonec probodl kožešníka jménem Půdolka. Pak si asi uvě-

domil, co spáchal, dal se na útěk, ale Židé se za ním rozběhli a házeli po něm vším, co měli zrovna po ruce, až ho nakonec dostihli a přitiskli ke zdi. Pak už se objevil rychtář a pachatele zatkl, jenže kožešníkovi v té chvíli už nikdo nemohl pomoci.

Jestliže chladné zbraně představovaly velkou hrozbu, daleko horší to bylo v případě, kdy zuřivci měli k dispozici zbraně palné. Zejména 16. století dosáhlo v tomto případě smutné proslulosti, protože došlo díky vynálezu kolečkového zámku k zásadnímu technickému zdokonalení palných zbraní. Zatímco dosud bylo nutno mít k výstřelu po ruce hořící doutnák nebo rozžhavené želízko, nyní bylo vše jednodušší. Stisknutím spouště u zbraně vybavené novým zámkem se roztočilo po obvodu rýhované, tvrdě zakalené kolečko, které drhlo o pyrit v čelistech kohoutu. Vzniklé jiskry pak zapálily prach na pánevce zbraně, oheň proskočil zátravkou čili kanálkem do hlavně, kde zažehl dávku prachu a vzápětí následoval výstřel. V našem podání vypadá celá tato operace zdlouhavě, ale ve skutečnosti to šlo náramně rychle a od stisku spouště až do výstřelu to trvalo přibližně 1 vteřinu.

Palné zbraně byly trnem v oku všech konšelů, a tak se

*Použití záludné akce v pouliční bitce.
Šermířská učebnice italského mistra Giacoma Grassiho z roku 1570*

nemůžeme divit, že byly zakazovány daleko častěji a přísněji než kordy, šavle či tesáky. Už roku 1510, tedy jen krátce poté co se objevily nové zbraně s kolečkovými zámky, vydal český sněm zákaz nošení krátkých ručnic, vybavených tímto zámekem. Smlouva stavovácí z roku 1517 zakazuje střelné zbraně vůbec a jedinou výjimkou jsou obecné potřeby – tedy buď obrana proti nepříteli, nebo pronásledování lupičů. Zdá se však, že byl tento zákaz nejspíš ignorován, protože jinak by nebylo nutné každou chvíli jej znovu a znovu připomínat. A střelba po ulicích tehdejších měst nebyla žádnou výjimkou. Roku 1595 se před jednou klatovskou krčmou sešli místní zemané a střelili tu jako na honu. Pražská sousedka Verunka Slaninová roku 1594 zas bezelstně přiznala, že svému manželu, který v nočních hodinách zatoužil vystřelit si z ručnice, sama podala půl archu papíru, aby jím mohl utěsnit dávku prachu v hlavní. Nechápala, proč se na ni rychtář tak zlobí, vždyť její manžel ručnici nenabil kulí, ale jen papírem. Byla to přece taková pěkná zábava.

Také vojáci střelili po ulicích tak často, že už to ani obyvatelstvo moc neděsilo. Roku 1605 střelili v samém srdci Prahy v Kunšově (dnes tedy Melatrichově) ulici dva vojáci jen tak z dlouhé chvíle. Zdejší sousedka Anna Šularka se výstřelů vůbec nebála, místo toho jen posměšně volala na střelící, že jestli táhnou proti právě tehdy probíhajícímu Bočkajovu povstání do Uher, že prý si je Bočkaj dá k snídani.

Někdy však pouliční střelba skončila s fatálními následky. Roku 1598 došlo na soběslavském náměstí k výtržnosti, kdy několik opilých šlechtických synků z okolí, kteří si vyrazili do Soběslavi vyhodit z kopýtky, provokovalo na ulicích zdejší početné měšťany tasenými kordy k souboji. Když se jim nepodařilo sehnat si k boji protivníka a naopak několik zdejších radních se je pokoušelo uklidnit, jeden z výtržníků, pověstný Mikuláš Smrčka vypálil ze své ručnice a smrtelně zranil Šimona Bělohlava, vesničana z nedaleké Skalice, který se náhodou při cestě do Soběslavi zastavil na náměstí. Tento ošklivý čin byl asi poslední kapkou, jíž pohár trpělivosti soběslavských obyvatel přetekl. Chopili se domácího náradí a ve velkém počtu se na mladé floutky vrhli. Někteří šlechtici stačili utéci, jiní však to štěstí neměli. Neopatrný střelec Smrčka byl tak ztlučen, že se dlouhou dobu pohyboval mezi životem a smrtí, jeho kumpána Jana Čábelického měšťanů rovněž dohonili a na místě utloukli sekerami.

Štěstí v neštěstí měl další neopatrný střelec. K tomuto případu došlo za třicetileté války na Moravě nedaleko města Velká Bíteš. Vesničan Tomáš Chalupa ze Studence se dal roku 1639 bez vědomí své vrchnosti naverbovat k vojsku. Stal se tedy řadovým mušketyrem a shodou okolností jej spolu s jedním jeho druhem při průchodu rodnou obcí pozval purkmistr na pivo. Oba mušketyři tedy i se svými zbraněmi vešli do hostince, ale pak za krátkou dobu se ozval výstřel z Chalupovy muškety. On sám později tvrdil, že se to stalo od hořícího doutnáku náhodou, není však zcela jisté, jestli k tomu přece jen nedošlo úmyslně v rámci dobromyslného hospodského popíchování: „O co se vsadíš, že ti to nevystřelí!“ Výstřel však zapálil doškovou střechu hostince a následný požár pak zničil větší část obce Studenec. Rozzuření sousedé se pustili za prchajícím Chalupou, chytili ho a zbili, přičemž některé radikálnější hlasy žádaly, aby tohoto paliče rovnou hodili do ohně. Naštěstí se našli rozumnější sousedé a neopatrný střelec se nakonec octl před městským soudem ve Velké Bíteši, který uvěřil jeho zapřísahání, že oheň skutečně způsobil jen nešťastnou náhodou a je tedy nevinen.

Po tomto poněkud delším, leč asi nutném, úvodu se konečně dostáváme k onomu příběhu, který chceme našemu čtenáři vyprávět. Hned zpočátku je nutno přiznat, že původní informace o tomto excesu, k němuž došlo v Českých Budějovicích roku 1595, jsou dosti strohé. V Kronice budějovské, za jejíhož autora se omylem pokládá Tomáš Veselý, se k roku 1595

praví: **Těž 12. listopadu spáchali Čakovec a Bohuslav Kořenský takový pych a svévolí, že se muselo zvonit na poplach a pak byl Kořenský zabít.**

Tato informace nám o podstatě příběhu mnoho neříká. Daleko lepším pramenem pro objasnění toho, co se tehdy v Budějovicích vlastně stalo, je přípis purkmistra a rady města Českých Budějovic, adresovaný tehdejšími městským vyslancům v Praze Kašparu Doudlebskému a Rudolfu Khinclovi z Noskova – tato listina nese datum 18. června 1596. Protože hodnověrné stanovisko opačné strany chybí, musíme sice líčení budějovických měšťanů chápat jako trochu jednostranné, nicméně asi v zásadě pravdivé vylíčení této výtržnické epizody.

V sobotu dne 11. listopadu 1595 se v Budějovicích setkali několik šlechticů z blízkého i vzdálenějšího okolí. Víme, že mezi nimi byl například Bohuslav Kořenský z Terešova, jemuž tehdy patřilo panství Neznašov u Týna nad Vltavou, dalším hostem byl mladý, teprve dvacetiletý Příbík Čakovec a na Čakově, vlastník malého panství západně od Budějovic, a ve společnosti bychom našli i Jindřicha Kunáše z Machovic, nyní sezením na Vildštejně. Tak radostnou událost, jako bylo setkání, se ovšem slušelo pořádně oslavit, nejlépe pořádnou pitkou. Musíme přiznat, že mladým pánům se to podařilo asi dokonale – budějovický rychtář měl totiž ještě pozdě v noci plné ruce práce, aby veselé kumpány uklidnil. Nakonec se mu to podařilo a zbytek této noci proběhl bez větších potíží.

Jenže jedna pitka na oslavu šlechtického setkání nestačila. Když už se šlechtická mládež dostala ze svých stranou ležících panství do pořádného města, bylo nutno takovou příležitost využít beze zbytku. Druhý den, 12. listopadu, byla neděle, což je doba odjakživa vhodná k návštěvám. Někteří z mladých šlechticů, poté co se řádně vyspali, navštívili solního úředníka Jiříka Ehrenpreisze v jeho domě na náměstí. Pan solní bydlel v domě na jihovýchodní straně, dnes je to čp. 264. Víme, že návštěvy se zúčastnili všichni tři výše uvedení mladíci, tedy Kořenský, Čakovec i Kunáš. Také v Ehrenpreisově domě se pilo, a patrně hodně. Je ostatně možné, že někteří z pozvaných nestačili z noční pitky ani vystřízlivět. Pan solní je vydatně napájel, ale i ta nejlepší návštěva má jednu svůj konec, a tak se posléze všichni tři rozjaření mladíci nakonec octli před domem na náměstí. V hlavách jim hučelo a každý kolemjdoucí se jim za této situace jevil jako nepřítel. Kordy tedy vylétly z pochev a mladíci se bojechtivě rozhlíželi, kdo že by se s nimi chtěl utkat. Nikdo o to nestál, a to je ještě více dopálilo. Když už nenarazili na rovnocenného soupeře, alespoň si zchladili žáhu na jakémisi venkovanu, snad z hlubockého panství, který se řízením osudu octl v nevhodný čas na nevhodném místě. Muž utrpěl kvůli pobodání kordem těžké zranění, ale nakonec útok přežil.

Pohled na tekoucí krev však mladé výtržníky neuklidnil, spíše naopak. Příbík Čakovec, jenž prý byl dle dobových zpráv nejvíce ze všech rváčů „bojovně naladěný“, zcela bezdůvodně střelil ze své ručnice do oken domu, jenž náležel Šebestiánu Beerovi. Dům se nacházel v tehdejší Písecké ulici (dnes Krajinská čp. 142). Střela nikoho nezasáhla a Čakovec měl tedy asi pocit, že se stále ještě dost nepobavil. Proto záhy obrátil svou pozornost na dům stojící na jižní straně budějovického náměstí. Jeho majitelem byl císařský lesmistr Václav Netolický a dnes má dům číslo popisné 364. V domě se právě zdržoval tábořský měšťan Jan Zaluský. Jeho sestra se totiž za lesmistra Netolického provdala, a tak byl Zaluský vlastně na návštěvě u svého švagra. Čím vzbudil nelibost party výtržníků, to už se dnes asi nedozvíme, je ovšem dost pravděpodobné, že povyk na ulicích a následná střelba ho přilákala k oknu a zde si jej mladí hejskové všimli. Někdo z nich dostal nápad, aby Zaluského ztrestali, a tak se tlupa povykujících kumpánů začala dobývat do domu násilím. Nakonec se jim to nepodařilo, ale vyděšený tábořský měšťan hledal poté pomoc u rychtáře i pana purkmistra.

Rozdovádění mladíci si však ke své smůle nevšimli, že jejich řádění se budějovickým sousedům začíná líbit stále méně a méně. Lidé podrážděně sledovali střelbu, krvavé zranění nevinného člověka a pak i napadení domu, až konečně kohosi napadlo, že je toto počínání třeba zastavit. Kolem sedmé hodiny večerní, kdy je v listopadu už dávno tma, zaznělo náhle na budějovickém náměstí zvonění na poplach. Přicházelo od pranyře, který stál uprostřed náměstí, ale čí ruka tahala za provaz zvonu, se nikdo nedozvěděl. Není to ostatně ani důležité, daleko podstatnější byla skutečnost, že hlas zvonu přivolal na náměstí množství lidí, z nichž někteří už rovnou přiběhli ozbrojeni. Proti takové přesile neměli tři mladí šlechtici žádnou šanci, což záhy sami pochopili a rozhodli se vyklidit bojiště. Dali se tedy na ústup. Jako vhodné útočiště před rozloženým davem se jim jevil dům Fabiána Schwehera, který stával na počátku tehdejší Přísecké (dnes Krajské) ulice. Majitel měl ve svém domě právo čepovat víno, ale na to teď neměli mladíci s množstvím pronásledovatelů v patách ani pomyslení. Dav jim ostatně nedopřál mnoho času na rozmyšlenou. Uprchlíci za sebou ani nestačili zavřít domovní vrata – rozrušení měšťané tam vnikli skoro zároveň s nimi. Co se pak uvnitř domu dělo, o tom nám spolehlivé zprávy chybí. Je však jisté, že vypukla vřava, kdy si chtěli zdejší sousedé na mladých výtržnících zchladit žáhu. V případě Bohuslava Kořenského se jim to povedlo dokonale, protože po zklidnění situace byl mladík nalezen proboděný na zemi a jakákoli pomoc už byla zbytečná.

Mnohé šrámy si z Fabiánova domu odnesl i Přibík Čakovec. Měl na těle několik sečných ran, ale zachránil jej včasný příchod rychtáře Bernarda Tocha, který zraněnému zajistil nejnutnější ošetření. Zároveň se snažil šlechtické synky při potyčce uvnitř domu chránit a nechybělo mnoho, aby přitom i sám utřil nějakou ránu. Rychtář však dobře věděl, že následné urovnání každého takového incidentu s příslušníky šlechty bývá obvykle pro město dost drahou záležitostí, a tak se mu nakonec přece jen povedlo zbývajících dva mladíky uchránit od možné smrti. Nikde se totiž nic neuvádí, že by byl i Jindřich Kunáš přišel k nějakému zranění a je tedy možné, že se mu v tom zmatku podařilo utéci. Z dochovaných zpráv vyplývá, že rychtář zajistil jen zraněného Čakovce, což můžeme chápat i tak, že jej dal do vězení, kde jej měl pod dohledem a zároveň mu tak zachránil život. Když se později situace uklidnila, byl mladík propuštěn, ale musel se předtím zavázat, že se bude Budějovicím vyhýbat.

Zatímco rodina zavražděného Kořenského proti Českým Budějovicím nikdy nevznášela žádné nároky, protože si byla zřejmě vědoma, že si Bohuslav svou smrt víceméně zavinil sám, Přibík Čakovec se zachoval dost nevděčně. Zejména závazek, že se bude městu vyhýbat, jej velmi pálil a vzápětí po svém propuštění žádal, aby jej konšelé tohoto slibu zprostili. Postupně se čím dál víc začal tvářit, že on vlastně nebyl původcem výtržnosti, ale spíše její obětí a hlasitě obviňoval před okolní šlechtou budějovické měšťany, že začali vyzvánět na poplach a tím zavinili tragické rozuzlení onoho jejich veselého setkání. Když se mu zdálo, že toto jeho konání nenese žádané výsledky, začal nakonec budějovickým měšťanům otevřeně vyhrožovat. Ti se rozhodli nebrat tyto výhrůžky na lehkou váhu a jak při cestách za obchodem, tak vůbec při pohybu mimo městské hradby se snažili být co nejvíce opatrní. Prostřednictvím svých zástupců zároveň celou věc přednesli v Praze u nejvyššího purkrabího. Zároveň použili v podstatě nevyvratitelnou obranu, když tvrdili, že ke zvonění na poplach došlo bez souhlasu konšelů a pachatel zůstává neznám. Jak nakonec celý spor skončil, o tom se nedochovaly zprávy, ale patrně buď došlo mezi Čakovcem a pány konšely k nějaké smírné dohodě, nebo možná celá věc posléze upadla v zapomnutí.

Co se týče rodu Kořenských z Terešova, smrt pana Bohusla-

va nebyla jediná krvavá událost, která se k dějinám neznašovské vrchnosti vztahuje. Roku 1589 se několik zemanů, mezi nimiž byl i Mikuláš Kořenský, sešlo v Blatné. Bavili se popíjením a hraním v kostky – Mikuláš Kořenský hrál se Zdeňkem Malovcem a Adam Čabuzský z Prostého je při hře rušil. Když pak účastníci hry odjížděli z Blatné směrem k Paštíkám, zranil Čabuzský Mikuláše kordem a vyrazil mu z ruky jeho zbraň, když se pak Mikuláš pro ni shýbal, zasáhl jej Čabuzský smrtelně. Tomuto zranění Mikuláš Kořenský po několika dnech podlehl a Adam Čabuzský byl po osm let trvajících soudních tahanicích nakonec odsouzen k vysoké peněžní pokutě. Naopak roku 1605 zavinili neznašovští mladí páni Petr mladší a Petr Vok Kořenští smrt člověka. V Údražicích se spolu s Petrem Údražským opili a pak svými rapíry napadli a těžce zranili Jindřicha Svatkovského. Jedna z ran, která skrz jazyk zasáhla pana Jindřicha až hluboko do hrdla, byla natolik těžká, že jí mladík po čtyřech dnech podlehl.

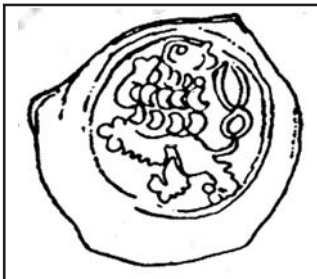
Podobných příhod bychom v dějinách rodu Kořenských z Neznašova našli víc, a tak nám nezbyvá, než abychom naše vyprávění o krvavé budějovické výtržnosti uzavřeli konstataváním staré známé pravdy, že totiž čím kdo zachází, tím také schází.

ŘÍBĚH ČERNÝCH FENIKŮ

Za sklem muzejních vitrin působí tyto mince vcelku všedním dojmem. Jsou podstatně menší než známé pražské groše, také jejich ražba je ledabylá a často nemají ani onen pěkný, okrouhlý tvar, jaký má každá správná mince mít. Také barva některých feniků kolísá, ty světlejší a bělejší mají vyšší obsah stříbra, zatímco u těch, které mají tmavou, skoro až černou barvu, bylo stříbro nahražováno obecnými kovy. Proto se mezi numizmatiky vžil pro tuto nekvalitní, drobnou minci název „černý feník“.

Feniky byly rozšířeny zejména v německé a rakouské oblasti. Na přelomu 14. a 15. století jich na naše území proniklo tak velké množství, že se zejména tzv. vídeňský feník stal jednou z nejrozšířenějších drobných oběžných mincí. V 15. století se počítalo sedm těchto feniků za jeden pražský groš. Zpočátku byla kvalita feniků dobrá a podíl stříbra v každé minci vysoký, ale zejména za časů husitských válek jejich kvalita klesala, obzvlášť když začaly být feniky napodobovány i v našich zemích. Husitské války ovšem zavinily velký nedostatek drahých kovů, především stříbra pro výrobu mincí, a tak postupně jakost vídeňských feniků byla čím dál horší. Za oněch dob si bohatší lidé kvalitní mince pečlivě ukrývali, a protože se tudíž začalo nedostávat oběživa, začaly se mince nakonec razit třeba z bohoslužebného náčiní, a když ani to nestačilo, přišla na řadu obyčejná měď. Takovým mincím se lidově říkalo „flutky“ a k jejich výrobě byla použita měď třeba z kuchyňského nádobí, pánví, kotlů a svícňů. Postupem času začal razit mince kdekdo a Staré letopisy uvádějí, že tato špatná mince

Flútek – napodobenina drobné mince z počátku 15. století

byla ražena „po hradech, po pivnicích, po zahradách a na vsích“ a zhotovilo se jí tolik, že jich měli všichni dost. To ovšem způsobilo, že tyto mizerné penízky nikdo nechtěl přijímat a každý se jich naopak snažil co nejdříve zbavit.

Pražský sněm se ovšem snažil ražbě těchto falešných mincí zabránit a v květnu 1422 vyhlásil, že se pod přísnou pokutou zakazuje razit mince jinde než v Praze a Kutné Hoře. Patrně však tato výstraha neměla správný účinek, a tak už následujícího roku 1423 došlo v Praze k novému sněmovnímu usnesení, kde stálo, že pokud by kdokoli dával razit mince někde jinde než v Kutné Hoře, proti tomu bude postupováno se vši přísností a jako padělatel peněz a škůdce zemský bude postižen na hrdle i majetku. Jenže ražba nehodnotných mincí byla už tak obvyklá, že trvalo ještě řadu let, než se kvalita oběživa vrátila na někdejší úroveň.

V létě roku 1424 zajaly rožmberské hlídky dle záznamu v Popravčí knize pánů z Rožmberka na Helfenburku tábořského kněze slovenského původu Lukáše. Helfenburk byl pevným rožmberským hradem, postaveným v letech 1360–70 k ochraně nově nabytého bavorovského zboží. Husité jej nedobyli, a hrad tak zůstal významným opěrným bodem proti drobné válce vedené husity z Písku. Rožmberské hlídky byly tedy v těchto místech obzvlášť obezřetné a nově příchozí neunikl jejich pozornosti. Nevíme sice přesně, zda byl Lukáš zajat v okolí hradu či přímo na Helfenburku, ale na konečném výsledku to stejně nic nemění. Daleko horší pro zajatého kněze byl fakt, že v jeho zavazadle byl nalezen objemný pytlík s falešnými penězi. Bylo tedy rozhodnuto dopravit zajatce na Krumlov.

Kněz Lukáš, v popravčí knize rožmberské označovaný jako Slověnin, pocházel z Pováží, z Nového Města nad Váhom. Byl to jeden z malé hrstky studentů, kteří z Horní země Svatostěpánské koruny, jak bylo Slovensko tehdy nazýváno, přišli studovat do Prahy a zde se posléze přiklonili k husitskému učení. Jinak toho o něm však mnoho nevíme. Roku 1420 jej nacházíme na Hradišti Hory Tábor, kde byl jedním z revolučních kazatelů a pomocníků spoluzakladatele Tábora, kněze Věnka Rájovce. O dvě léta později, tedy roku 1422 se zúčastnil rozhovoru Mikuláše Biskupce z Pelhřimova se zásadním odpůrcem tělesného boje a násilí Petrem Chelčickým – toto setkání proběhlo na hrázi vodňanského rybníka. Podle svědeckvé Jana Příbrama byl Lukáš také autorem „bludného a kacírského traktátu“, který se však dosud nepodařilo v dochovaných památkách husitské literatury přesně identifikovat. To vše ale byla nyní už minulost. Spoutaný zajatec nyní ležel na slámě dřevěného vozu, který směřoval do Krumlova. V sídelním městě Oldřicha z Rožmberka, tohoto úhlavního nepřítele husitství, nemohlo čekat zajatého husitského kazatele, přistiženého navíc s falešnými penězi, nic dobrého.

Záznam v Rožmberské popravčí knize, jenž se týká Lukášova výslechu na mučidlech, je datován dnem 11. srpna 1424. Tábořský kazatel se v Krumlově dostal do jámy lvové a katovi pacholci se s ním v mučírni jistě nemazlili. Důvody k tomu měli hned dva: zajatec byl jednak husitský kněz, tedy úhlavní nepřítel jejich pána, a navíc byl přistižen s padělanými penězi, což byl tehdy jeden z nejtěžších zločinů, jaké si jen možno představit. Na padělání veřejné mince byl už od nejstarších dob trest smrti, protože tímto skutkem bylo dotčeno právo samotného panovníka. Zpočátku končili padělatelé patrně na šibenici, jak nám to dokládají některé záznamy z druhé poloviny 13. století, později se však ustálil trest smrti upálením. Když byl totiž roku 1387 usvědčen v Praze blíže neznámý drubežník Jiřík z padělání pražských grošů, poslal jej královský mincmistr Kunat Kaplír ze Sulevic rovnou na hořící hranici. Ražba mincí byla tehdy vcelku snadná a pachatel potřeboval jen kladivo, kovádlíku a příslušné matrice. Z 15. století nemáme o popravených padělatelích mnoho zpráv, ale roku 1500 za vlády Vladislava II. se ve Zřízení zemském objevuje

už pevně stanovená zásada trestu smrti upálením za falešnou minci. Z toho, co jsme si zrovna řekli, plyne, že kněz Lukáš tím, že padl do rukou Rožmberským, ztratil jakoukoli šanci na záchranu.

Vyslychající se jej však při mučení tázali i na mnohé další záležitosti. Lukáš v bolestech přiznal, že kázáním naváděl lid obecný z popudu kněze Vaňka (či Věnka) Rájovce k boji, vraždění a násilnému hlásání božího zákona po husitsku. Dále vypověděl, že jistý Matěj, který pocházel od Kroměříže, razil na věži prachatického kostela falešné peníze vídeňské, což byly nepochybně právě ony vídeňské feniky. Jak Lukáš dále vypověděl, ty prachatické byly „černé, zlé peníze viedenské“, tedy z nějakého obecného kovu. Na Žlebech prý se zase razí falešné uherské haléřky. Lukáš pak v mukách přiznal, že spolu s knězem Rájovcem požádali onoho Matěje v Prachaticích, aby jim vyrobil za několik kop ty falešné vídeňské a uherské penízky. Matěj to skutečně splnil a poslal oběma mužům do Písku, kde se právě zdržovali, těchto podřadných mincí snad za pět kop. Vyslýchání později ještě doplnil, že chtěl spolu se svým žákem Pavlem odejít domů do Nového Města a tyto peníze by jim tedy do začátku sloužily na živobytí.

Dost mu také přitížilo přiznání, že pokud by bylo došlo k uzavření příměří s panem Rožmberkem, byl by se spolu s ostatními husity z Písku vypravil do Němec a tam chtěl rovněž „brátí a páliť“, tedy pokračovat v tom, co mu po dopadení bylo tak zaslíváno. V Písku, kde prý je hlavním velitelem Buzek ze Smolotel, vznikly čtyři bojové skupiny, které podle svého uvážení podnikaly výpravy do okolí. Kat poté trochu přitlačil a Lukáš v bolesti přiznal, že to nebyla ani tak bojová tažení, jako spíš mordy a loupeže. Tím přiznával další hrdelní zločiny, ale v jeho situaci na tom už mnoho nezáleželo, vždyť jemu už tak jako tak nemohlo nic přitížit. Nic jiného než smrt jej čekat nemohlo.

Teď však na malou chvíli odbočíme. Máme k tomu dobrý důvod, protože zajímavé vysvětlení celého Lukášova případu přinesl roku 1922 v Časopise Národního muzea husitský historik a badatel František M. Bartoš. Lukáš byl prý zajat u Helfenburku v přestrojení, které mu mělo pomoci snáze se dostat na Slovensko. V létě onoho roku 1424 chystal totiž Jan Žižka novou výpravu na Moravu a Slovensko. Mělo k ní dojít už předchozího roku, ale zmařili mu ji odbojní čeští páni. Ti však v červnu následujícího roku utrpěli porážku v bitvě u Malešova, a tak nyní už mohl husitský válečník připravovat ono tažení směrem na východ. Bylo sice třeba ještě na jihu Čech vynutit si uzavření příměří s Rožmberkem, ale první zvědové se už dávali na cestu směrem k Moravě. Jedním z nich měl podle všeho být právě i kněz Lukáš. Proto, aby v domácích krajích nevzbudil podezření, byl na své poslání vybaven příslušnými falešnými penězi, tedy vídeňskými feniky a uherskými haléři, raženými ovšem v Čechách rukou zručného Matěje v Prachaticích. Právě tyto falešné mince se mu však nakonec staly osudné.

Upalování protivníků patřilo za husitských válek k běžným zvyklostem obou znepřátelených stran, ani husité se mnohdy nechovali jinak. Falešné peníze v kapsách tábořského kněze však tentokrát Rožmberkovi celou situaci ještě usnadnily. I když bylo panu Oldřichovi zřejmé, že k uzavření příměří s husity patrně záhy dojde a on by mohl zajatého kněze Lukáše využít například pro výměnu za někoho z vlastních řad, nakonec neodolal lákavé možnosti. Krátce po obou výsleších na mučidlech, které se uskutečnily 11. a 12. srpna 1424, byl kněz Lukáš v Krumlově jakožto usvědčený falšovatel peněz upálen na hranici.

Stal se tak jedním ze dvou slovenských husitů duchovního stavu, kteří v Čechách zahynuli mučednickou smrtí. Kněz Matěj Slovák byl v prosinci 1421 svržen z kostelní věže v Kutné Hoře zdejšími uprchlíky, kteří se do města vrátili spolu s vojskem císaře Zikmunda. Kazatel Lukáš skončil na

krumlovském popravišti, jak už víme. Přitom lze konstatovat, že měl vcelku smůlu. Do čtyř neděl uzavřeli husité skutečně s Rožmberkem příměří, a to třeba mohlo při troše diplomatické obratnosti přinést Lukášovi svobodu. Takto ovšem bylo už příliš pozdě.

Dodnes však světlejší i tmavší vídeňské feniky a uherské haléře upomínají v muzejních vitrínách na nelétostnou dobu husitských válek a také na jeden zvláštní lidský osud.

ŘÍPAD ZRÁDNÉHO HEJTMANA

Jestliže spisovatel Miloš V. Kratochvíl v jedné ze svých knih uvedl, že třicetiletá válka byla pro Evropu vlastně první válkou světovou, měl nepochybně pravdu. Do té doby zatím evropské země nepoznaly tak dlouhý a tak ničivý válečný požár, který by zpusťoval tolik zemí a připravil o život takové množství lidstva. Neměli bychom si však třicetiletou válku představovat jako souvislý řetěz bitev a obléhání, na nichž se podílely stále stejné znepřátelené strany. Třicetiletá válka sice začala roku 1618 a skončila skutečně až roku 1648, ale její průběh sestával z několika na sobě ne vždy závislých menších lokálních válek a také ve složení nepřátelských stran docházelo občas ke změnám. Celá tato jednotlivá válečná tažení byla vlastně spojena jen ústředním poutem a cílem, takže třicetiletá válka byla vlastně řetězem několika válek, kdy na straně jedné byli Habsburkové, zatímco na straně druhé docházelo k obměnám.

První etapou třicetileté války byla tzv. válka česká, kdy proti sobě v letech 1618–1621 stály síly císaře a českých stavů, později pak zvoleného českého krále Friedricha Falckého. Toto střetnutí prakticky skončilo bělohorskou bitvou, i když některé další vojenské akce probíhaly ještě několik dalších měsíců. Češi byli poraženi, vůdci povstání popraveni na Staroměstském náměstí a roku 1621 se pak rozhořel plamen další války, v níž falcký kurfiřt a posléze volený král český Friedrich přišel do roku 1623 i o svou Dolní Falc. Třetí v pořadí byla válka dánská, k níž došlo v letech 1625–1629. Hlavní aktivitu převzala dánská armáda krále Kristiána IV., posílená o další vojáky, placené z Anglie a z Nizozemí. Roku 1630 pak vstoupilo do hry Švédsko a roku 1635 vstoupila válka do své poslední fáze, které se říká válka švédsko-francouzská – Švédové poskytli vojáky a Francouzi peníze.

Vzrušené válečné doby jsou zachyceny v mnoha kronikách, vzpomínkách pamětníků, uměleckých dílech, ať už jsou to sochy či obrazy, a dokonce i některé prvky tehdejší módy byly ovlivněny vojenskými oděvy a výstrojí. Zajímavé dokumenty o této krušné době ovšem poskytují i mnohé archivy. Velké množství dobové korespondence z těchto časů je uloženo v Archivu ministerstva vnitra České republiky, ve fondu příznačně nazvaném Militare. Přehled tohoto obsáhlého archivního fondu zpracoval dr. Václav Líva jako tzv. regesta, tedy přehled stručných výtahů jednotlivých listin. Toto záslužné a přehledné dílo vyšlo v několika částech knižně počátkem padesátých let minulého století v nakladatelství Naše vojsko a je dodnes jedním z nejdůležitějších pramenů k vojenským dějinám našeho státu. Třetí díl těchto Regest vyšel roku 1951 a jsou v něm zahrnuty dopisy z let 1618–1625. Na straně 47 zde můžeme objevit výtah z dopisu vztahujícímu se k roku 1619, ačkoli podle některých zde uvedených okolností musel tento dopis vzniknout až na sklonku roku 1620. Ačkoli tedy dopis není datován ani podepsán, a nevíme tudíž, kdo jej psal, kdy jej psal ani komu byl vlastně adresován, přesto je pro nás

Dobývání města v čase třicetileté války

tato písemnost zajímavá. Popisuje se zde totiž dramatický případ zrady a následného trestu, což vše se událo na dramatickém pozadí válečných událostí první poloviny roku 1619, kdy vojsko českých stavů nepříliš úspěšně obléhalo Budějovice. Pro lepší pochopení tohoto příběhu se však musíme krátce vrátit k vyličení válečné situace, jaká tehdy byla na jihu Čech.

Dne 23. května 1618 byli v Praze vyhozeni z okna do hradního příkopu císařští místodržící a čeští stavové tím vstoupili do otevřené vzpoury proti svému panovníku, císaři Matyáši. Hned následující den byla pak ustanovena vláda třiceti direktorů, vždy po deseti za každý stav, a zároveň byli jmenováni i vrchní velitelé budoucí stavovské armády. Vrchním velitelem neboli generálem nejvyšším lajtnantem se stal osvědčený válečník Jindřich Matyáš Thurn, ale později vstoupil do služeb stavů i hrabě Hohenlohe. Toho předcházela také pověst zkušeného vojevůdce a páni stavové jej rovněž jmenovali vrchním velitelem. To byla chyba hned dvojnásobná. Dva vrchní velitelé jsou pro každou armádu zdrojem velkých problémů a Hohenlohe navíc brzy prokázal, že jeho pověst zkušeného válečníka byla dost nadsazená. Hrabě byl váhavý člověk, jenž rád sázel na jistotu a velmi nerad riskoval. Byl by z něho možná dobrý úředník, ale jako velitel stavovských vojsk, od kterého se očekávala iniciativa, zcela zklamal. Díky váhavé povaze a pomalému rozhodování se hrabě Hohenlohe dočkal kromě pozmeněného titulu hrabě z Hollachu od řadových vojáků i nepříliš uctivého predikátu „hrabě z Lenochu“.

Bylo zřejmé, že hlavním bojištěm v nadcházejícím střetnutí s vojsky císaře budou jižní Čechy. Proto jak páni stavové, tak i císař Matyáš, projevovali od samého počátku obzvláštní zájem o České Budějovice, jakožto nejvýznamnější a nejlépe opevněné město českého jihu. Císař jednal rychle a pověřil svého věrného úředníka Jana Aulnera z Birkenfelsu, aby v kraji naverboval vojáky a připravil Budějovice k obraně. Trochu paradoxní je přitom fakt, že Aulner nebyl voják, nýbrž správce budějovického solního skladu. Zřejmě však požíval

Mušketýr upevňuje pomalu hořící doutnák do čelistí kohoutku své muškety. Vojenská holandská příručka z roku 1607

neomezené důvěry svého zeměpána, jak se ostatně později ukázalo, zcela oprávněně.

Ovšem i páni stavové neztráceli čas a vyslali na jih Thurnovu malou armádu,

kteřá tehdy čítala asi 3000 pěšáků a 1100 jezdců. Jejím hlavním úkolem byla obrana zemské hranice, ale protože císařští tehdy začínali své vojsko najímat, nemohlo být o nějakém vpádu do Čech ještě ani řeči. Thurnovi vojáci tak vlastně neměli v jižních Čechách proti komu bojovat. Jako potenciální nepřítel se ovšem nabízela dvě zdejší města se silně katolickým obyvatelstvem, tradičně procísařská – České Budějovice a Krumlov. Dobývat vlastní města by ovšem jistě vyvolalo nežádoucí propagandu nepřítel a navíc páni direktori stále ještě neztráceli naději, že by se jim mohlo podařit získat Budějovice na svou stranu. Nutno také přiznat, že Thurn zase tolik vojáků k dispozici neměl, a protože dobývání města předpokládalo především přerušit mu zásobování úplným obklíčením, zkusil to tedy s budějovickými měšťany nejdřív po dobrém.

Už během tažení na jih poslal z Tábora budějovickým dopis, ve kterém vyslovuje naději, že se nepřidají k nepřítelům země. Budějovický purkmistr Mikuláš Schanz tedy na den 16. června 1618 svolal na radnici představitele zdejších měšťanů, aby se vyslovili, na kterou stranu se v nadcházejícím konfliktu chtějí postavit. V Budějovicích však v této chvíli převládala optimismus, a tak měšťané hrdě prohlásili, že zůstanou věrni císaři a jsou pro to ochotni třeba i položit své životy. Thurn však přitáhl až na jih a umístil svůj hlavní stan v Třeboni, kam poté písemně pozval představitele Budějovic k jednání. Za městskou radu se sem tedy z Budějovic vypravili páni radní Hans Plänkl (někdy též označovaný jako Planckh), Matyáš Christindl a Adam Schärhazl. Ti sice stavovskému generálu oznámili, že Budějovice odmítají přijmout jeho vojáky, ale Hans Plänkl nečekal od předpokládaného dobývání Budějovic nic dobrého, a tak se sám za sebe smluvil s Thurnem, že mu umožní město obsadit bez boje. Stavovští vojáci pak během několika dní přitáhli až k Budějovicům a Hans Plänkl spolu s dalším svým komplicem Karlem Welsem připravili na den 18. července svou zradu. Chtěli toho večera ponechat do půlnoci jednu z malých branek města nedaleko řeky otevřenou a Plänkl měl v příslušnou hodinu výstřelem z pušky z okna svého domu dát signál, že akce může začít.

Spiklenci však měli smůlu. Otevřenou branku objevil císařský feldvébl Jan Friedrich Litvín z Lärmen dřív, než nastala sjednaná hodina a noční výstřel z okna Plänklova domu byl už

jednoznačně pokládán za pokus o zradu. Plänkl a Wels se tedy obratem octlí v městském vězení a za svůj zrádný čin nemohli čekat nic dobrého. Kupodivu však v katových rukou nakonec proti všemu očekávání neskončili. Mohla za to ctižádost novopečeného hejtmána Aulnera, který se císaři zapřísáhl jak věrností své osoby, tak i celého města. Nyní by však musel chtít nechtě přiznat, že nemá situaci tak zcela pevně v rukou a že i přes jeho sliby mnoho nechybělo, aby nejdůležitější jihočeské město nepadlo do rukou nepřítel. Proto se jistě s těžkým srdcem rozhodl, že žádný exemplární trest obou zrádců se konat nebude a po několika dnech naopak propustil oba viníky na svobodu. Byli sice nepochybně tajně sledováni na každém kroku, ale Aulner jejich propuštěním chtěl vzbudit zdání, že z podobných činů nemá strach a že město pevně stojí na straně císaře. První pokus o získání Budějovic zradou tedy nevyšel. Válka mezi císařem a českými stavy však pokračovala dál a my se nyní konečně dostáváme k jádru našeho příběhu.

Ve zmíněných regestech fondu Militare, které tak pečlivě sestavil krátce poté zesnulý doktor Václav Láva, je mezi písemnostmi k roku 1619 uveden i tento dopis:

ZPRÁVA

o tom, jak a kým byla odhalena zrada hejtmána Weissbacha, když povstalci obléhali Č. Budějovice. Dvacátého prvního dubna 1619 dostavila se k budějovickému měšťanu Dominiku Cometovi poddaná města Budějovic Mariana Libnitzerová, pocházející z Brodu. Oznámila, že na Zlaté stezce čekalo po tři dny a tři noci 4000 mužů stavovské armády na zásilku peněz, které byly určeny císařským vojákům. Po marném čekání se prý stavovští s velkou rozmrzelostí vrátili. Cometa nařídil svému synu Janovi, aby Libnitzerovou hlídal a sám se odebral celou věc ohlásit městskému hejtmánu Zdeňku Libštejnskému z Kolovrat. Hejtmán však usoudil, že o této záležitosti by měl být informován především vrchní velitel císařské armády hrabě Buquoy. Cometa se tedy vrátil domů a spolu s vesničankou se pak odebral k Buquoyovi. Libnitzerová se však cestou rozpovídala a s jistým váháním posléze přiznala, že má povědomost ještě o další, vážnější věci, kterou by přiznala, pokud by jí to nějak neublížilo. Cometa ji uklidnil a ona pak přiznala, že nese od nejvyššího vachmeistra stavovské armády lístek hejtmánu budějovické posádky, který se jmenuje Weissbach. Co v lístku stojí, to Libnitzerová nevěděla, ale prý to může zabránit velkému krveprolití. Libnitzerová ve městě lístek hejtmánovi skutečně odevzdala a ten ji pak nařídil, aby po návratu stavovským vyřídila, že úkol byl splněn...

(Onen jmenovaný Dominik Cometa byl původně ve službách Petra Voka z Rožmberka jako stavitel a na jeho působení upomíná například Budějovická brána v Krumlově či přestavěný zámek v Třeboni. Získal šlechtický predikát „z Eckthurnu“ a od roku 1609 byl budějovickým radním).

Hrabě Buquoy měl tedy v rukou důkaz, že jeden z jeho subalterních důstojníků se paktuje s nepřitelem a chystá zradou vydat Budějovice do rukou stavovským. Hodnost hejtmána v tehdejších armádách reprezentovala velitele setniny či kompanie, kteréžto vojenské těleso bylo asi na úrovni nynější roty. Jakkoli název **setnina** je odvozen od číslovky sto, ve skutečnosti býval počet mužů setniny vyšší a pohyboval se za třicetileté války v rozmezí od 150 až do 300 mužů. V čele této setni-

ny tedy stál už zmíněný hejtman, v němčině hauptmann (tedy doslova: hlavní muž). Hejtman (někdy také zvaný setník) z pozice velitele setniny skutečně „hlavním mužem“ této jednotky byl a jeho hodnost je v dnešní době srovnatelná s hodností kapitána. Druhým mužem setniny byl poručík a jeho tehdejší označení lieutenant (počeštěně: lajtnant) vlastně znamenalo: zástupce. V nepřítomnosti hejtmána jej tedy lieutenant zastupoval. Nejnižším důstojníkem setniny byl praporečník čili Fähnrich. Jeho úkolem bylo nosit prapor setniny, a protože měl v bitvě za úkol vyrazit vpřed, aby jej vojáci následovali, byli do této hodnosti vybíráni jen odvážní a stateční muži. To tedy byli důstojníci, ale skutečná vykonná moc spočívala už tehdy, stejně jako donedávna i v naší armádě, v rukou poddůstojníků, tedy zejména desátníků čili kaprálů (ze slova: corporal).

I když tedy hejtman patřil k nižším důstojníkům, jakých na počátku třicetileté války v jižních Čechách existovaly desítky a možná i stovky, Buquoy celou situaci nepodceňoval. Pokud by se skutečně našel úplatný důstojník, snadno mohl za pomoci sobě oddaných vojáků vydat pod pláštěm noci nepříteli svůj úsek hradeb či otevřít bránu. Navíc uvedený hejtman Weissbach byl prý luterán. V tehdejších žoldnéřských armádách většinou sice nebyla hlavním motivem víra, nýbrž peníze, nicméně v Buquoyových očích i tato skutečnost ještě zvyšovala náhlé podezření. Velitel, který by vydal stavovským nejtvrdší jihočeskou pevnost, by byl jistě bohatě odměněn a snadno by také získal přinejmenším stejné vojenské místo na opačné straně bojiště. Zdálo se tedy, že v případě úspěchu akce na tom mohl hejtman Weissbach jen získat.

Vrchní velitel Buquoy tedy usoudil, že nesmí ztrácet čas. Předvolal si Marianu Libnitzerovou, budějovickou poddanou, a ta mu vše zopakovala. Rychle si dal prověřit, který úsek budějovických hradeb má onen Weissbach na starosti, a když mu to po chvíli oznámili, zděsil se. Bylo jasné, že Weissbach je velitelem obrany města právě v místech, která zcela vyhovují vyzrazenému plánu. Buquoy už na nic nečekal a dal rozkaz zatknout hejtmána Weissbacha. Byl nejvyšší čas, protože hejtman právě v čele své jednotky nastupoval do služby na svěřený úsek. Protože Buquoy předpokládal, že do plánu sice byl zasvěcen hejtman, ale nikoli už jeho lidé, Weissbachova jednotka přešla pod velení jiného důstojníka a rozmístila se po hradbách podle původního plánu. Hejtman Weissbach však skončil spoután za mříží.

Ještě v noci se prokázalo, že zrada se opravdu chystala. Stavovské vojsko dávalo vytrvale smluvené znamení ohněm, jenže hejtman Weissbach už odpovédět nemohl. Podle pozdějších výpovědí zajatců měla stavovská armáda připraveny tři tisíce mužů pro útok na Svinenskou bránu, tedy ve směru od jihovýchodu, a další tři tisíce mužů měly zaútočit na Pražskou bránu, tedy od severu. Zbytek stavovské armády pak měl zaútočit na některá vybraná místa, kde mělo opevnění Budějovic ty největší slabiny a kde jim hejtman Weissbach za dohodnou odměnu měl napomoci.

I když se o tom nikde v dobových zápisech nic neuvádí, lze se důvodně domnívat, že po zažehnutí hrozícího nebezpečí dal vrchní velitel císařských celý tento případ důkladně prošetřit. Mohlo se tak totiž přijít na nějaké další spolupachatele, leč v tomto případě asi žádní nebyli. Naopak vina hejtmána Weissbacha byla zjevná a on patrně příliš zapírat nemohl. Někdy před 7. květnem 1619 byl provinilý důstojník na výstrahu a za porušení vojenské přísahy na budějovickém náměstí veřejně sťat mečem. České Budějovice útoku odolaly a do rukou stavovské armády nikdy nepadly.

O dramatické události z dějin města se dochovalo jen několik neúplných zpráv. Jsou to především dva zápisy v českobudějovické kronice, jednak zápis k 18. dubnu 1619, v němž se píše, že toho dne měly být Budějovice skrze luteránského hejtmána jménem Weissbach předány nějaké zrádkyni a obyvatelé i s celou armádou by byli pobiti, ale Bůh všemohoucí tento čin

vyjevil prostřednictvím jisté venkovanky, která přinášela dopis a byla vypátrána panem Cometou. Druhý zápis v této záležitosti je datován dnem 7. května 1619 a píše se zde o vykonané popravě na hejtmanu Weissbachovi. Tak viděl celý případ kronikář Českých Budějovic, tedy katolické strany.

Naopak Pavel Skála ze Zhoře, jakožto nekatolík, viděl tuto epizodu poněkud jinak. V emigraci v saském Freibergu sepisoval od roku 1626 své monumentální dílo, Historii českou. Na těchto stránkách zachytil i příběh hejtmána Weissbacha, ale z celého případu jej zaujala především skutečnost, že popravený důstojník byl nekatolík. Skála se tedy domníval, že celý komplot byl ve skutečnosti předem připraven budějovickými katolíky, aby pak mohli s plnou silou rázně vystoupit proti těm obyvatelům Budějovic a císařským důstojníkům, kteří byli jiného vyznání. Píše:

Mnozí pak kladli tu pověst za věc od papežencův smyšlenou, aby jen měli vždy nějaký zámysl a zásteru slibnou toho svého oučinku neslušného, když jsou dotčené osoby ne pro zrádu, kteréž na ně žádnými patrnými a dostatečnými průvody prokázati nemohli, ale pro samé toliko náboženství sprovoditi ze světa.

Ve skutečnosti však tehdejší doba nebyla v otázkách náboženského vyznání vojáků tak úzkoprsá a na obou znepřátelených stranách bojovali příslušníci nejrozličnějších evropských národů a ovšem i vyznání. Vojna byla jejich řemeslem a oni byli ochotni dát se do služby tomu, kdo prostě nabídl vyšší žold. Náboženství v takové chvíli asi hlavní roli nehrálo.

Případ zrahy a následného restu zaujal i některé pozdější autory, mezi něž ve druhé polovině 19. století patřil budějovický novinář E. Richter. Využil Weissbachův osud pro romantický příběh a doplnil jej o celou řadu fiktivních podrobností.

Venkovanku Libnitzerovou nahradil prostoduchým mládcem Jankem Lašťovičkou, který doprovázel hejtmána Weissbacha na schůzku se stavovským nejvyšším vachmajstrem Pavlem Kaplířem ze Sulevic. K tomuto setkání došlo podle Richtera v noci na budějovickém popravišti za hradbami města, ale rozhovor vyslechla vesničanka jménem Barbora Pfennig-hannsová, která v této pozdní hodině přišla na popraviště, aby získala prst oběšence a s ním i kouzelnou moc. Venkovanka hned druhý den celý obsah vyslechnutého rozhovoru vyzvonila ve městě radnímu Dominiku Cometovi a ten po poradě se svým bratrem děkanem ohlásil celou věc Buquoyovi. Vrchní velitel dal podezřelého hejtmána Weissbacha prohledat, a protože se přesně podle udání v jeho kapsách našel usvědčující dopis, skončil nakonec Weissbach pro výstrahu na popravišti, zatímco uduvačka byla štědře odměněna.

Zatímco Pavel Skála tedy hledá ve Weissbachově případu spiknutí katolíků proti budějovickým evangelíkům, naopak redaktor Richter o několik století později vyzdvihuje na tomtéž příběhu možná až trochu přehnaně a s protičeskou tendencí věrnost budějovických Němců císařskému rodu v dobách třicetileté války.

Dnes už ovšem nemusíme na celém případě budějovické zrahy hledat nějaké významné náboženské či národnostní motivy. Staročeské přísloví ostatně praví, že **Peníz všude páнем jest**. Hejtman Weissbach prostě zatoužil zbohatnout, hrál na obě strany a jeho riskantní partie mu nevyšla. Nabízí se ostatně otázka, jestli by obsazení Budějovic stavovským vojskem mohlo nějak zásadně změnit sled dalších válečných událostí. Zřejmě ne. Za pouhého půldruha roku na Bílé hoře u Prahy čeští stavové svou věc ztratili, česká armáda se rozplynula, a pokud by Weissbach byl v té době ještě naživu, měl by patrně znovu stejné dilemma – zachovat věrnost stavům či přejít k vítěznému nepříteli? Vzhledem k jeho dobrodružné povaze by se však asi s podobnými otázkami příliš netrápil.

PŘÍPAD STARÉHO VYSLOUŽILCE

Oheň byl odvěkou hrozbou pro lidská obydlí. Za starých časů, kdy středověká města byla dílem stavěna i ze dřeva, byla hrozba požáru na denním pořádku. A když už jednou začalo hořet, jen málokdy vyhořel jeden dům. Obvykle to bylo několik domů a není žádnou výjimkou, že celé ulice lehly popelem. Roku 1442 kupříkladu vyhořela téměř polovina Strakonice, o čtyři roky později Jaroměř lehla popelem téměř celá, roku 1484 vyhořel rovněž celý Hradec Králové a roku 1512 uvádí Staré letopisy, že při požáru Berouna vyhořelo čtyřicet domů. A tak to pokračovalo rok od roku dál. V Turnově roku 1538 lehlo popelem 155 domů a roku 1589 zasáhl Jičín tak hrozný požár, že v celém městě zbyly jen tři obyvatelné místnosti.

Také jihočeská města nebyla podobných neštěstí ušetřena. Požár Českých Budějovic, k němuž došlo roku 1597, byl jedním z největších, které toto město zasáhly. Dochovala se zpráva, že Budějovičtí prosili o pomoc města blízká i vzdálenější, uvádějice přitom, že při požáru bylo během tří hodin zničeno 74 domů ve městě a několik dalších na předměstí. Tábor byl roku 1559 díky pasíři Brožovi ve třech dnech třikrát zapálen a škody byly obrovské. Také Třeboň, jakkoli leží uprostřed rybníků, neušla plamenům – na Velký pátek roku 1618 ji zachvátil požár, po němž ve městě zbylo jen sedm obyvatelných domů a kupodivu i šatlava (!).

Lidé se tedy ohně velmi báli a dopadení paliči tudíž nemohli čekat žádné slitování. Na žhářství byl trest smrti upálením a vzhledem k tragickým následkům požárů, kdy se mnohdy desítky lidí octly během chvilky zcela v bídě, bylo upálení pachatelů považováno za trest oprávněný. Jinak se však postupovalo v případech, kdy nešlo o úmyslné žhářství, nýbrž o lidskou nepozornost. Úřady směřovaly měšťany k co největší ostražitosti a pokud z některého domu přece jen vyšel oheň, byl viník mnohdy potrestán přísně. V Chrudimi byl kameník Jindra, z jehož domu roku 1537 vzešel požár, zmučen a jeho podruhně, která asi osobně vznik požáru zavinila, byla upálena. Jindy to však bývalo přece jen mírnější a pokud neopatrný pachatel po vzniku ohně varoval voláním či zvoněním okolní sousedy, vyvázl jen s pokutou. Bylo tomu tak i v Jindřichově Hradci, kde kolem roku 1500 majitel domu, odkud vyšel požár, musel podle práva zaplatit pokutu 1 kopu grošů. Právo ovšem nepočítalo v takových případech s pomstou pohořelých, z nichž se během krátké chvíle stali díky ohni žebráci. V Jindřichově Hradci tedy ještě zůstaneme. Zde totiž roku 1607 došlo ke zvláštní události.

Dne 10. září 1607 asi ve čtvrt na jedenáct v noci vypukl v hostinci U černého medvěda požár. Hostinec náležel sousedu Kodrabetovi a plameny vyšlehly nejprve z maštale, kde bylo zrovna ustájeno pět jezdeckých koní. Václav Březan ve svých Životech posledních Rožmberků uvádí, že koně patřili hraběti ze Sulzu, který byl zrovna spolu s několika francouzskými šlechtici na návštěvě v zámku u pana Slavaty. O kterého hraběte ze Sulzu šlo, to však přesně nevíme, nejspíš to byl Karel Ludvík ze Sulzu, který o čtyři roky později přitáhl do Čech jako jeden z velitelů nechvalně známého pasovského vojska. Spolu s koňmi v maštali uhořel i pacholek, který je právě hřebelcoval. To však nebyla jediná oběť, ve městě celkem zahynulo během tohoto požáru 8 lidí a také škody na majetku byly veliké. Oheň ve městě zničil asi 80 domů, dále radnici a kostel sv. Jana včetně špitálu. Málem vzplanul i velký kostel. Plameny se ho už téměř dotýkaly a otevřenou okenicí dovnitř dokonce už vlétla jiskra, od níž vzplály doklady zdejšího literátského bratrstva, takže některé listiny byly nenávratně zničeny. Pak se

však náhle změnil vítr a plameny se poté obrátily na opačnou stranu. Velký kostel byl zachráněn.

Když se posléze podařilo hrozící oheň zkotřit, začalo se všeobecně pátrat po viníkovi. Podezření ulpělo na Matyáši Dresserovi, zdejším lazebníku. Byl znám jako velký mluvka, ale tehdy si každý lazebník pokládal za povinnost svého zákazníka během práce bavit. Slavný Lazebník sevillský měl mnoho předchůdců. Spolu s Dresserem skončil v šatlavě jakožto druhý viník požáru i místní vojenský vysloužilce Mořic Wirfl. Ten původně sloužil právě pod hrabětem ze Sulzu a po svém „obdaňkování“ neboli propuštění si našel skrovné živobytí právě v Jindřichově Hradci. Obýval zde malý domek, o který díky ohni přišel, a nyní se navíc octl jako možný viník požáru ve vězení.

Co přesně vedlo zdejší radní k podezření proti oběma mužům, to nevíme. Není vyloučeno, že bývalý voják hraběte ze Sulzu vedl zvědavého lazebníka do maštale, aby mu ukázal pánovy koně. Možná si třeba chtěl pohovořit s hraběcím pacholkem a zavzpomínat na někdejší časy svého vojenského života, které prožil u téhož pána. Jak to tedy přesně bylo, to nevíme, ale nyní seděl starý vysloužilce v šatlavě, a to nebylo nic záviděníhodného.

Mezitím hradečtí radní pokračovali ve vyšetřování požáru. Vyslýchali toho i onoho, vyptávali se sousedů, a dokonce se písemně obrátili i na pana hraběte ze Sulzu a vyptávali se na starého Wirfla. Hrabě totiž už mezitím Jindřichův Hradec opustil.

K překvapení hradeckých radních přišel zanedlouho od pana hraběte dopis, který starému vysloužilci dost přitížil. Hrabě psal, že se Wirfl sám potrestal, když přišel ohněm o veškerý majetek. Byl to prý pijan a v domácnosti vždy zacházel s ohněm neopatrně, takže se nikdo nemůže divit, když nakonec začalo hořet. Zpráva o tom, že pan hrabě označil Wirfla za možného viníka požáru, se záhy rozkřikla po celém městě. Zejména pohořelí, kteří požárem přišli o všechno, při vyslovení jména „Wirfl“ zlostně zatínali pěsti.

Městská rada nakonec musela konstatovat, že se viníka vypátrat nepodařilo – proti oběma vězňům chyběly důkazy a nikdo jiný se do podezření nedostal. Lazebník byl tedy z vězení propuštěn a posléze se na svobodě octl i starý Wirfl – ten však musel předtím podepsat revers, že se nebude vyhýbat dalšímu případnému vyšetřování a na zavolání se dostaví před pány radní. Wirfl to slíbil a pak se tedy mohl odebrat do domu barvíře Adama za rybníkem, kde po požáru se svou ženou dočasně přebýval.

Zdálo se tedy, že vše se postupně vrátí do starých kolejí, ale stalo se cosi zcela jiného. Veřejné mínění totiž díky dopisu hraběte ze Sulzu pokládalo Wirfla dál za viníka požáru a starý voják snad ani netušil, jak je ve městě nenáviděn.

Dne 30. prosince 1607, na sv. Ondřeje, byla už tma, když se náhle u barvířova domku objevilo několik tmavých postav. I kdyby byl Wirfl v té chvíli vyhlédli ven, patrně by je nepoznal. My ale víme, že mezi nimi byl stolař Samuel, pasíř Jiřík, koželuh Matouš Modr a také Tomáš, syn lazebníka Dressera. Jmenovaní přišli díky požáru o většinu svého majetku a v případě mladého Dressera hrála nějakou roli asi pomsta. Vše se událo rychle. Postavy rychle vnikly do domku a začaly mlátit starého Wirfla vším, co měly zrovna po ruce. Bylo to tak rychlé, že vysloužilce nestáčil udělat vůbec nic. Záhy klesl pod přívalem ran na zem a už nevstal. Jeho žena se před zuřivci spasila útekem.

Pan Vilém Slavata se zhroutil, když se dozvěděl o vraždě starého Wirfla. Ne snad, že by mu na vysloužilém vojákovi tolik záleželo, ale vražda byla těžký hřích a pan Slavata rozhodně nechtěl, aby všemohoucí Bůh v odvetu za tento čin seslal na už tak dost zkoušené město nějaký další trest. Rozhodl se tedy jednat a sám dal obvinít z tohoto mordu ony čtyři zmíněné sousedy. Všichni putovali obratem do vězení a bylo jim dopo-

**Mnoha vojenským
vysloužilcům zůstala ve
stáří jen žebrácká hůl**

ručeno, aby si obstarali právního přítele, jak se tehdy nazývali advokáti.

K údivu pana Slavaty nikdo z nich spáchaný čin nepopíral. Snad měli zato, že vražda člověka, jenž, jak se domnívali, zavinil skrze požár jejich ožebračení, je spravedlivým trestem za Wirflovu nešikovnost při zacházení

s ohněm. Vězni byli navíc přesvědčeni, že nebude problém obstarat si ručitele, aby se díky jejich záruce dostali podmínečně ven z vězení. Ručitelé, či jak se tehdy říkalo, rukojmí, se však nehlásili, a dokonce lazebník Dresser, který jako záruku za syna složil 200 kop grošů a nabízel celý svůj majetek, nakonec od toho skutku ustoupil. Patrně pochopil, že vražda synovi jen tak snadno neprojde.

Soudní jednání se vleklo jen pomalu a trvalo až do léta následujícího roku 1608. Soudci se jednání vyhýbali a nebylo výjimečné, že když bylo nařízeno jednání, šlo se k němu z celé městské rady pouhých pět radních. Ale nakonec byl ortel přece jen vynesen a všichni čtyři byli za vraždu odsouzeni k smrti mečem. Poprava měla být vykonána 30. srpna 1608 a zdálo se, že odsouzcům už nic nepomůže. A přece všechno dopadlo jinak.

Nevíme, koho z nich napadlo, aby se obrátili se žádostí o přimluvu k Petru Vokovi do Třeboně. Každopádně to ale byl šťastný nápad, protože Rožmberk se záhy obrátil s přimluvným dopisem na pana Slavatu. Jindřichohradecký pán se posléze dal obměkčit a všechny čtyři odsouzence omilostnil. Veřejné mínění stálo pořád ještě na jejich straně, a tak jediným trestem se pro ně stalo vypovězení z Jindřichova Hradce na jeden rok.

I to se však některým z nich zdálo přísné. Koželuh Modr tohoto nařízení neuposlechl a město neopustil. Putoval tedy obratem do vězení, ale tam se mu vůbec nelíbilo. V březnu roku 1609 se mu podařilo z vězení uprchnout. Wirflova vdova si záhy potom podala vyúčtování škod, které utrpěla během nočního přepadení. Zřejmě se domnívala, že se bude moci nějak finančně zahojit na domě uprchlého koželuha Modra, ale páni konšelé takovou myšlenku odmítli. Jestli Wirflová něco dostala, to nevíme.

Co se týče zbývajících pachatelů, vyvázli z celé záležitosti velku lacinu. Odbyli si své nedlouhé vyhnanství a s výjimkou horkokrevného koželuha se pak mohli opět vrátit do Hradce. Mladý Dresser, když mu po nějakém čase otrnulo, hrozil pomstou za své uvěznění a všude vykládal, že tuto svou prohranou při chce obnovit. Ještě roku 1620 prý vyhrožoval probodnutím každému, kdo by mu připomínal, že málem už „stál pod šibenicí a bratříčkoval se s katem“. Jeho švagr se nezapomněl hlásit o pět kop grošů, to když se rozdávala panská pomoc pro pohořelé a jemu se zdálo, že jej rychtář dlouho přehlíží.

Celý případ lynčování starého vysloužilce posléze vyzněl do ztracena. Vrahové byli potrestáni jen mírně, ostatně hradečtí obyvatelé se ještě nevzpamatovali z ničivého požáru, takže měli jiné starosti. Smrtí vojáka Wirfla se tedy už nikdo nezabýval, veřejné mínění jej patrně už nikdy nepřestalo pokládat za příčinu onoho neštěstí. A hrabě ze Sulzu, jenž ve svém listu hradeckým radním tak lehkomyšlně starého Wirfla obvinil ze vzniku ohně, na nešťastného vysloužilce nejspíš brzy zapomněl.

KOLEKTANTKA OD JORDÁNU

Předpokládám, že mnohý laskavý čtenář význam slova „kolektantka“ nezná. Je to pochopitelné, protože kolektanti, kolektantky i kolektury už dávno ve své původní podobě neexistují. Pokud však chceme význam tohoto slova trochu objasnit, musíme začít úplně od začátku.

Ve staré rakouské monarchii existovaly už od nepaměti číselné loterie. Fungovaly přibližně na stejném principu jako jakákoli současná sázková loterie, ať už by se jednalo o Sportku či dávno známé losy, ať už stírací či klasické. Podstatou je pokusit se uhodnout tažená čísla. Zájemce si ve sběrných loterie neboli kolekturách vsadil libovolnou částku na vytipovaná čísla, o několik dní později se v některém příslušném loterním úřadě konal tah, tažená čísla byla oznámena na všechny kolektury, kde je kolektant či kolektantka vyvěsili na tabulku u vchodu. Šťastní výherci si pak přímo v kolektuře vyzvedli některé menší výhry. Pro větší částky si ti šťastnější museli dojet až do loterního úřadu.

Rakouská číselná loterie byla hlavní, i když nikoli jedinou formou státem provozovaných loterií. Na rozdíl od ostatních byla však jediná, jejíž výnos plynul do všeobecných státních příjmů. Tato loterie fungovala pod správou zvláštního loterního ředitelství ve Vídni, jež spadalo pod finanční ministerstvo. Pod vídeňské ředitelství náležel i vídeňský loterní úřad a další takové pobočky existovaly ještě v Praze, Brně, Linci, Innsbrucku, Štýrském Hradci, Terstu a Lvově. Roku 1900 bylo v těch úřadech dohromady zaměstnáno celkem 148 úředníků a 14 sluhů, přičemž roční náklady dosahovaly částky 200 000 zlatých. U každého z těchto úřadů se ročně konalo nejméně 20 tahů. To se však bohatě vyplácelo, protože například jen roku 1888 činil hrubý příjem z této loterie 27 896 504 zlatých, což je částka vskutku úctyhodná. Sázkových sběrů, či chcete-li kolektur, činných za provizi, bylo roku 1897 v rakousko-uherské monarchii úhrnem 1676 a v každé z nich se přijímaly sázky už od vkladu 10 haléřů, což byla tehdy přibližně cena jednoho dobrého piva.

Každá loterie je ovšem svým způsobem hazardní hra, což rakouský erár dobře věděl. Proto se už do časů Josefa II. datují snahy o omezení, či dokonce zrušení číselné loterie. Jenže situace, kdy z každých 100 zlatých připadalo 35 zlatých do státní pokladny, byla tak výhodná, že se k tomu žádný monarcha nemohl ve skutečnosti odhodlat. Státní správa se tedy od roku 1871 alespoň snažila omezovat počet tahů. Přesto se však populární lotynka stala nedílnou součástí koloritu starého Rakousko-Uherska.

Pokud jsme tedy náš příběh nazvali Kolektantka od Jordánu, je tedy zřejmé, že nás tento případ zavede do malebného Tábora, města se slavnou husitskou tradicí. Právě zde v jedné z úzkých ulic fungovala roku 1878 kolektura paní Rosálie Majerové. Paní Majerová byla rozšafná dáma v letech, která ovládala němčinu daleko lépe než český jazyk. To ovšem ve staré monarchii nebylo nic až tak výjimečného. Starou dámu

měli v okolí všichni rádi, a protože do její kolektury zamířily denně kroky mnoha místních obyvatel, tvořil tento podnik vlastně jakési centrum zdejšího společenského života, kde bylo možno dozvědět se nejen, která čísla byla právě tažena, ale také kdo kam odcestoval, kdo leží nemocen, kdo právě zemřel či která slečna z okolí se zrovna chystá vdávat. Paní Majerová tedy byla vlídná dáma a až do 4. dubna 1878 netušila, že někde na světě existuje muž jménem Karel Hollas.

Právě tak se můžeme oprávněně domnívat, že ani Karel Hollas, zvaný Vollemann, krátce předtím paní Majerovou neznal. Pocházel z Radkova u Tábora a narodil se roku 1854, takže mu onoho roku bylo právě 24 let. Karel Hollas byl předtím na vojně. Sloužil u 7. pěšího pluku v Jindřichově Hradci a zde to posléze dotáhl až na četaře, jímž se tehdy podle německého označení hodností **zugsführer** česky krátce přezdívalo **cuksfíra**. Zpočátku se zdálo, že mladík by na vojně mohl udělat kariéru, protože nadřízení s ním byli spokojeni a jak jeho vojenské posudky dokazují, byl Hollas nadaný, obratný, pilný a ve službě spolehlivý. Rakouská armáda o mladé a schopné lidi měla zájem, takže šikovný četař zde mohl vcelku snadno získat ucházející živobytí. Jenže pak se najednou všechno nějak zvrtilo.

Alexandre Dumas ve svém románu Pařížští mohykáni říká: Cherchez la femme. Pokud tedy chceme skutečně za vším hledat ženu, v případě Karla Hollase to platí doslova a do písmene. Mladý četař si totiž ve městě nad Vajgarem našel milenkou. Na tom by ovšem nebylo nic divného, jenže osud tomu chtěl, že dívka záhy oznámila mladému muži, že bude otcem. A protože žold obyčejného četaře sice stačil na skromné živobytí vojáka, ale nikoli celé rodiny, rozhodl se Hollas, že si přilepší nějak jinak. Zvolil k tomu ovšem nesprávný způsob a ani šestší mu nepřálo, takže jej při krádeži v kasárnách chytili. Za tento čin byl degradován a navíc odsouzen na šest měsíců, které si odbyl v Budějovicích.

Po odpykání trestu se koncem března roku 1878 už nevrátil do Hradce, nýbrž zamířil do Tábora, kde jeho dívka sloužila. Děcko prozatím opatrovali Hollasovi rodiče.

Mladá matka byla jistě ráda, že má svého milence zase doma. Domnívala se, že teď konečně bude celá rodina žít pohromadě, a protože Hollas byl vyučeným obuvníkem, myslela, že si najde nějakého mistra, který by ho zaměstnal. Jenže Karel Hollas po vůni ševcovského popu a dratví netoužil a vysedával na nízkém verpánku se mu rozhodně nechtělo. Velice toužil zařídit si nějaký obchod, či dokonce kavárnu. Jenže k tomu je nutný počáteční kapitál, a mladý muž finance mi zrovna neoplýval. Jeho nechuť vrátit se k řemeslu však byla natolik silná, že se rozhodl k zásadnímu činu.

Už krátce po svém návratu z vězení se dne 1. dubna svým přátelům v Táboře pochlubil, že brzy bude mít nejméně 200 zlatých – údajně je obdrží od jindřichohradeckých „šarží“. Chtěl tím naznačit, že do jeho vojenské zlodějny byli zapleteni i jeho tehdejší nadřízení, kteří jej takto chtějí odměnit, že vzal před soudem celou vinu na sebe. O tři dny později pak vyrazil do kolektury paní Majerové. Nesl svému otci malou sázku a zároveň si chtěl v klidu prohlédnout místo činu. Ptal se, kdy bude uzávěrka nejbližšího tahu a kolektantka nic zlého netušíc odvětila, že uzávěrka linecké sázky bude zítra, tedy 4. dubna. Hollas měl tedy potvrzeno, že zítra bude v kolektuře nejvyšší suma za dosud vybrané sázky. V tu chvíli se utvrdil v tom, že svůj plán provede stůj co stůj.

Následujícího dne 4. dubna 1878 vstoupil ráno kolem deváté hodiny znovu do kolektury paní Majerové. Kolektantka zde byla sama a snad se i trochu nudila. Proto přivítala prvního příchozího s úsměvem. V této chvíli právě přepočítávala vybrané sázky, a tak příchozí mohl vidět, že na pultě před paní Majerovou leží asi 20 zlatých v drobných mincích a přibližně 90 zlatých v bankovkách. Proto se začal staré dámy vyptávat, zda může sázet a kolik smí vsadit, jenže pozornost se mu

nepodařilo odvrátit. Vytáhl tedy jakýsi dopis a pravil, že jej má paní Majerové odevzdat. Dopis byl ovšem psán česky a Hollas dobře věděl, že stará dáma tento jazyk příliš neovládá. V listu se pravi- lo, zda by paní Majerová nepřijala do podnájmu nějakého studenta.

Paní Majerová také opravdu vstala a zamířila dozadu k svému bytu, aby jí služka dopis přečetla. Hollas spoléhal na to, že stará paní za sebou zavře dveře, ale v tom byl zklaman. Dveře zůstaly otevřeny a on se proto bál do peněz na pultě sáhnout. Kolektantka se ostatně záhy vrátila. Pravila, že nikoho na byt přijmout nemůže a tvářila se, že chce svého zákazníka doprovodit ke vchodu. To ovšem Hollas nemohl potřebovat, a tak se definitivně rozhodl. Vytáhl zpod kabátu těžké ševcovské kladivo, rozmáchl se a vši silou udeřil. Paní Majerová v krvi klesla na podlahu.

Pak se pachatel rychle vydal uzavřít dveře do zadního bytu, aby mohl v klidu vybrat v krámku peníze. Už to však nestačil. Ze zadního bytu totiž přiběhl příbuzný paní Majerové, o němž Hollas dosud neměl ani potuchy. Byl to vysloužilý setník, pan Reim. Zaslechl v krámku jakýsi hluk a vydal se podívat, co se to děje. Ve dveřích se srazil s Hollasem. Ten se znovu rozmáchl těžkým kladivem, jenže bývalý důstojník se útoku nezalekl a začal se bránit. S tím pachatel nepočítal, a tak se ve zmatku posléze rozhodl k útěku. Na peníze položené na pultě si v té chvíli vůbec nevzpomněl. Pan Reim za ním vyběhl na ulici a začal volat: „Chyťte ho!“ Prchající pachatel, aby odvrátil od sebe pozornost, volal také: „Chyťte ho!“, takže sbíhající se lidé se v situaci nedokázali rychle orientovat. Hollas proto záhy zmizel v úzkých uličkách.

Radoval se však předčasně. Městská policie si pro něj došla už po dvou hodinách. U soudu se pak Hollas téhož dne dopodrobna ke všemu přiznal. Uvedl, že původně neměl v úmyslu vraždit, ale nakonec se rozhodl zmocnit se peněz třeba i násilím. To ještě nevěděl, že stará paní jeho útok naštěstí přežila, byť s těžkým zraněním.

Když pak byl o třináct dní později znovu vyslýchán, stačil si už mezitím svůj další postup ve vězení promyslet. Začal si totiž náhle hrát na pomateného. Když se tedy vyšetřujícímu soudci nedařilo kloudně s ním promluvit, byl nakonec Karel Hollas převezen do Prahy, kde měl být lékařsky vyšetřen a celkově pozorován. Ani samotná lékařská fakulta si nebyla jista, zda vězeň je skutečně pomatený, nebo zda jen simuluje. Zůstal proto v Praze nadále v léčení, které se protáhlo na dva roky.

Dne 19. května 1880 se konečně octl před porotním soudem v Táboře, kde byl obviněn z loupeže a nedokonané vraždy úkladné. I zde z něho však soudci nic kloudného nedostali a Hollas se stále tvářil, že utrpěl ztrátu paměti. „Snad jsem to udělal“, byla jeho odpověď na dotaz soudu, zda se cítí vinen. „Tak tedy budu říkat, že jsem to učinil“, řekl zas později, snad chtěl tak vzbudit dojem, že na něho byl konán nějaký nátlak a on se tedy raději přizná ke všemu, jen aby už měl pokoj. Za

Když do tábořské kolektury vstoupil slušně oděný mladý muž, nečekala od něho kolektantka zprvu nic zlého

těchto okolností měl ovšem jeho obhájce JUDr. Vojta obtížnou pozici. Přesto se mu podařilo v závěrečné řeči, že porotci vypustili z otázky jim položené formulaci, že Hollas jednal ve zlém úmyslu. Porota tedy měla nyní odpovědět na otázku:

Dopustil se Karel Hollas zločinu nedokonané loupežné vraždy na paní Rosálii Majerové?

Porota se nakonec počtem 8 hlasů pro a 4 hlasů proti usnesla, že tomu tak bylo. Soud pak Karlu Hollasovi vyměřil trest těžkého žaláře v trvání 10 let. Snad v tomto výroku sehrála svou roli i skutečnost, že Hollas byl už jednou trestán. Zda se někdy ještě vrátil ke své rodině, to nevíme.

Stará paní Majerová se nakonec vyhojila ze svého zranění, dál přijímala ve svém krámečku sázky a stala se nyní obdivovanou osobností, která měla po dlouhá léta o čem vyprávět svým zákazníkům. Ještě většího uznání však došel penzionovaný setník pan Reim, kterého jak stará dáma, tak i tábořská veřejnost do jisté míry oprávněně pokládala za šlechtetného zachránce.

Starý důstojník od těch časů rád postával ve své už trochu ošuntělé uniformě ve dveřích kolektorské oficíny. Pokuřoval zde krátký doutník a na počkání rád vykládal všem, kdo byli ochotni naslouchat, jak udatně přemohl loupežného vraha.

ZLODĚJ, CO NEUMĚL NĚMECKY

Obec Malčice leží v sousedství hlavního tahu z Písku do Prahy. V dnešní uspěchané době se po blízké silnici řítí stovky aut a vzduch se chvěje svištěním pneumatik. Většina řidičů spěchá za svým cílem, a tak přilehlou obec minou po obchvatu bez většího zájmu. Jen málokdo zajede dovnitř mezi domky a zahrádky. Ale i kdyby se v Malčicích zastavili třeba všichni řidiči, kteří jedou okolo, stejně by nikde ve vsi nenašli žádnou připomínku, že odsud pocházel Pavel Marchánek. Nevisí zde žádná pamětní deska s nápisem **...zde se narodil...** nebo **...zde žil a pracoval...** Bude to asi tím, že Pavel Marchánek si ničím nezasloužil, aby byl hoden naší paměti – a svou práci už vůbec ne. On totiž práci nemiloval a ani nehledal. Jméno Pavla Marchánka nefiguruje ani mezi umělci, ani mezi politiky, nenajdeme ho ani mezi vojevůdci, a dokonce ani mezi zdejšími hospodáři. Pavel Marchánek byl totiž zloděj, a tak pokud se o něm chceme něco dozvědět, musíme otevřít stará soudní akta z první poloviny 18. století.

Marchánek byl podruh, který sloužil v Malčicích u sedláka, stejně jako jeho manželka. Měli tři děti, syn Martin žil také v Malčicích, druhý syn Matouš pobýval v Ouhoňicích a dcera Kateřina sloužila v Praze. V dobách našeho příběhu bylo Pavlu Marchánkovi asi padesát let a rozhodně nebyl žádný krasavec. Úřední ferman jej popisuje takto:

Pavel Marchánek 54 let stárí z Maltšic, jednu míli od města Písku rodilý, prostřední osoby, silnej tlustej a prsnatej, nad čelem plechatej, majíce krátký tmavý kaštanový barvy řídký vlasy, jest okrouhlé tváře, má fousy krátký opolvírované, nosí zelenej sedlskej kabát s žlutýma háčky, civilinový S.V. kalhoty modrý, vlněný punčochy, starý sedlský střevíce s železnejma přesky, jest znamenanej s lit. R na zádech svých a má pod levým okem proraženou ránu.

Tento popis vydali radní Nového Města Pražského v létě roku 1725, kdy se Marchánek dostal v Praze poprvé do rukou práva. Rozhodl se totiž, že si trochu vylepší stav svých financí, ovšem na cizí účet. Nejprve ukradl ve vsi Mužetice jednomu zdejšímu hospodáři tele. Poté se vloupal do stodoly Bartoloměje Vávry, kde měl zálusk na vymlácené obilí. Měl však smůlu a byl zde přistižen. Pak ještě vyšlo najevo, že šenkýři ve

Vráží ukradl pár volů. Zvířata potom na výročním trhu v Husinci prodal jistému Tomáši Křišťanovi – zapomněl mu však říct, že volí jsou kradení. Tyto hříšky však stejně brzy vyšly najevo a Marchánek se záhy octl ve vězení. Odtud se mu sice podařilo brzy uprchnout, ale nakonec jej v Praze přísná ruka spravedlnosti dopadla. Protentokrát se ještě zdálo, že Marchánek hrdelnímu trestu unikne.

Byl totiž odsouzen jen k tomu, aby stál tři dny na pranýři s hovězí kůží v ruce – to mělo symbolizovat důvod jeho potrestání. Poté mu kat „na hřbet“ vypálil žhavým cejchem velké písmeno R, což bylo počáteční písmeno latinského slova Relegatus (vypovězený, vyobcovaný, někdy se vypalovala i tři písmena RBO – Relegatus Bohemiae – vypovězen z Čech). Pak měl být Marchánek vypovězen z Českého království a neměl se sem pod hrozbou ztracení hrdla už nikdy vrátit.

Nevíme, zda drobný zlodějíček Marchánek měl zpočátku v úmyslu tomuto rozsudku dostát, nebo zda už od začátku věděl, že neposlechne. Každopádně za zemskou hranici nikdy nezamířil. Později v žádosti o milost, adresované císaři, napsal:

...jak už jsem jednou uvedl, ani jedinkého slova německé řeči nerozumím a jelikož je slavné České království ze všech stran Němci obklopené, nevěděl jsem, kam bych se obrátili měl, kde bych každodenně chléb jenom vyžebrať mohl...proto jsem donucen byl po téměř království se potulovati. Pro mou sprostnost jsem se také sám nemohl dovítiti, že jsem hned po vynesení novoměstského ortele měl recurs podati, který by mohl trest vypovězení v jiný trest změnití...

Ačkoli se tedy Pavel Marchánek zapsal do dějin jako zlodějíček, můžeme těmto jeho slovům věřit. Pokud skutečně neuměl ani slovo německy a octl by se v cizí zemi, navíc jako žebrák a zároveň ještě ke všemu zločinec s vypáleným cejchem, pak by byl jeho život asi hodně krušný. Jenže Marchánek na něco takového vůbec nepomýšlel a rekurs neboli odvolání proti novoměstskému rozsudku také nepodal. Místo toho se rozhodl dál se potulovat po kraji a prostředky k živobytí si opatřovat krádeží. Tento jeho nápad však nemohl dobře skončit. Po vynesení rozsudku o vypovězení následovalo ještě rozeslání písemného upozornění, kde se uváděl trest i vynesený rozsudek. Součástí takového upozornění, které bývalo rozesíláno úřadům i vrchnostem, byl i podrobný popis osoby pachatele, tak, jak jsme jej výše uvedli i my.

Pavel Marchánek o této praxi nejspíš nevěděl. Potuloval se krajem a živil se, jak se dalo, jinak řečeno, ukradl všechno, co si majitelé řádně nehlídali. Koncem října 1729 se roznesla zpráva, že Marchánek byl spatřen v obcích Čepřovice a Předslavice, tedy blízko Volyně. Zatímco 22. října chodil ještě pěšky, o týden později už měl s sebou hnědého koně. Kůň byl tehdy dost drahou věcí a původní majitel si ztrátu nenechal pro sebe. Brzy se široko daleko vědělo, že v kraji byl spatřen Marchánek s hnědým koněm, a pak už byla jen otázka času, kdy spadne klec. Stalo se tak dne 13. listopadu téhož roku 1729 v Újezdci, kde Marchánka zadrželi rychtářové Tomáš Borek z Kamenné a Bartoloměj Kopenec z Čepřovic. Ti Marchánka obvinili z krádeže a předali ho do vězení v obci Dub. Tady s ním sepsali protokol a o několik dní později za Marchánkem zapadla pevná závora v netolickém vězení. Zároveň vyslali netolického konšelů posla do Nového Města Pražského, aby si vyžádali opisy všech předchozích listin, které se týkaly Marchánkových předchozích deliktů. Už 22. prosince 1729 měli na stole kompletní seznam, odeslaný novoměstskými konšely.

Nad obtloustým zlodějem koní se začala stahovat mračna. Už samotné krádeže stačily na hrdelní ortel, ale v Marchánkově případě sehrál své i onen rozsudek o vypovězení z království, který provinilec nerespektoval. Neuposlechnutí příkazu o vypovězení bylo totiž považováno za krivopřísežnictví, a to bylo tehdy obzvlášť na pováženou. Navíc vycházely najevo

stále nové a nové zločiny, jichž se Marchánek v době, kdy už měl být ve vyhnanství, dopustil.

V Hracholuskách například ukradl tamnímu sedláku Janu Krejsovi klisnu, kterou v hospodě v Kratušíně prodal jistému Jakubovi Šimovi a ten zas odvedl koně přes hranice do Němec, kde jej dále prodal nějakému sedláku. V žádosti o milost se později Marchánek zmiňuje o dvou koních ukradených u Strakonic, a naskytá se tedy otázka, kolik jiných krádeží zapřel. Na jeho dalším osudu to však už stejně nemohlo nic změnit.

Majitel panství František Adam ze Schwarzenbergu ve svém dopisu zaslaném dne 8. července 1730 netolickým konšelům rozhodl, že nenapravitelného zlodějíčka musí stihnout přísný trest. A tak se netolická městská rada „po bedlivém všeho povážení“ rozhodla, že Pavel Marchánek za čtvero prokázaných krádeží a následné obchodování s kradenými věcmi a dále i za krivopřísežnictví má být jiným k příkladu a sobě k zaslouženému trestu popraven provazem. Toto znění rozsudku schválila koncem téhož měsíce i schwarzenberská vrchnost v Krumlově. Rozsudek dále měl schválit ještě také pražský apelační soud, ale případ byl natolik jasný, že si Marchánek už nemohl dělat žádné iluze. Zbývala mu už jen jediná možnost – obrátit se na císaře s prosbou o milost. Tento dopis se spolu s dopisem pražskému apelačnímu soudu zachoval v prachatickém okresním archivu. Není datován, ale byl sepsán někdy koncem července nebo v průběhu srpna 1730.

Odsouzenec zde prolévá hořké slzy nad svým osudem, uznává, že za své zločiny zasluhuje smrt a označuje zde „Vaši císařskou a královskou Milost jako jedinký oltář pomoci mého, který za své nejbolestnější outočiště беру a nejpokorněji suplíruju“.

Marchánek dále píše, že nemohl opustit České království, protože neumí ani slovo německy, a navíc netušil, že by včas podané odvolání mohlo třeba rozsudek o vypovězení změnit. Píše, že žil v největší chudobě, a zejména v onom neúrodném roce 1727, kdy z nedostatku chleba musel být často rád, že měl k jídlu alespoň otruby. (Potichu přitom přešel fakt, že začal krást a byl také odsouzen už dávno před uvedeným neúrodným rokem). Žádá o milost hlavně proto, aby ještě v těch několika málo letech života, která mu ještě zbývají, mohl prokázat polepšení a z výdělků či almužen mohl uhradit škodu těm osobám, které jeho činy poškodily. V závěru slibuje, že jakkoli se „již v roku šedesátém věku mého nacházím a ztenčení síly své den ode dne víc na sobě znamenám a smrti přirozené už tak blízký jsem, nebudu po obdržení milosti už na žádné pohoršení pomýšleti. Proto před Vaši Cís. a královskou katol. Milost s nejpokorněji padající prosbou, pláčem a kvílením přicházeti se osměluji...“

Jenže panovník v obrácení zlodějíčka Marchánka neuvěřil. Možná kdyby to bylo první porušení zákona, ale právě drzé opakování krádeží i po prvním, mírnějším potrestání zavinilo, že rozsudek smrti provazem se také od císaře vrátil potvrzen.

Pro netolické konšely však s chystanou popravou vyvstala jistá potíž. Zdejší šibenice totiž nebyla už dlouhý čas v provozu, a byla tedy sešlá. Hlavně počasí, vítr a déšť zanechaly na tomto pochmurném nástroji své stopy, a tak museli páni konšelé koupit od vrchnosti nový, dubový trám za 24 krejcarů. Ten měl nahradit část shnilé šibenice. Zrovna tak žebřík, po němž stoupal vzhůru odsouzenec, byl už natolik prohnitý, že byly zakoupeny i „dvě krokvičky“ ke zhotovení nového žebříku. Zároveň páni konšelé poslali do Krumlova pro mistra popravicího a postarali se také o duchovní útěchu odsouzence – požádali budějovické kapucíny, zda by nevyslali do Netolic některého ze svých členů. Tato žádost byla dopisem ze dne 5. října 1730 potvrzena.

Pak už se čas Pavla Marchánka naplnil. Dne 11. října 1730 ukončil krumlovský kat za pomoci svých dvou pacholků jeho žití. Přirozené smrti, po níž Marchánek ve své žádosti o milost

Na šibenicích a popravicích kolech daleko za obvodem města ležely pozůstatky popravených. To byl i osud Pavla Marchánka

tak volal, se nakonec nedomáhal. Za jeho popravu zaplatili netoličtí konšelé katovi a jeho pacholkům 5 zlatých a 24 krejcarů. Strava uvězněného Marchánka od podzimu 1729 do října 1730 vyšla na 21 zlatých a 24 krejcarů.

Mrtvoly popravených zůstávaly tehdy na šibenicích jako varovné memento tak dlouho, dokud to hnilobné procesy dovolily nebo dokud nebylo potřeba uvolnit místo pro dalšího zločince. Proto i tělo Pavla Marchánka viselo v podzimní slotě na šibenici téměř dva měsíce. Bylo by tam patrně zůstalo i déle, ale 8. prosince téhož roku v silné bouři povolil buď provaz nebo shnilé tkáně mrtvého těla – zkrátka mrtvý Pavel Marchánek spadl na zem a ještě dlouho po smrti přidělal nové starosti zdejším pánům konšelům. Protože s tělem, kterého se naposledy dotýkal kat a jeho pacholci, nechťel místní hrobník mít nic společného, nezbyvalo, než znovu poslat do Krumlova. Tentokrát už nebyla nutná přítomnost samotného mistra popravicího, na hrobařskou práci stačili jeho pacholci. Ti sice záhy přijeli a zakopali mrtvé tělo pod šibenici, ale jejich cesta zatížila městský rozpočet dalším vydáním – v tomto případě částkou 3 zlaté a 30 krejcarů. Spolu se všemi ostatními výdaji vyšly hříšky Pavla Marchánka netolické konšely na částku skoro 60 zlatých, a to v té době nebyly malé peníze. Netoličtí radní tedy na malčického zloděje koní zajisté nevzpomínali v dobrém.

Až tedy jednou budete ve vašem automobilu svišlet po silnici kolem Malčic ku Praze, či naopak, vzpomeňte si na zdejšího rodáka, který císaře pána „v slzách o prodloužení lhůty svého živobytí žádal,“ ale nakonec ji neobdržel. Zlodějíček Marchánek stejně jako mnozí jeho předchůdci i následovníci věřil, že právo na něj bude krátké, ale přepočítal se.

PODDANÝ PANA LAPÁČKA

Rod Lapáčků ze Rzávého a na Mnichu patřil v dobách před bělohorskou bitvou mezi známé šlechtické rody na Tábořsku. Rodina byla spřízněna například s Víty ze Rzávého, Sádly z Vražného a Chrty ze Rtína. Původním sídlem byla ves Rzávý nedaleko Tábora, ale postupně se rodový majetek dále zvětšoval a v majetku Lapáčků se octlo Červené Záhoří, Udičův, část Chotovin či panství Dobronice. Jeden z představitelů rodiny, Václav Lapáček ze Rzávého, zakoupil v květnu 1602 od Jana Litvína zámek Mnich s pivovarem, sladovnou, poplužním dvorem, mlýnem a několika poddanskými vesnicemi. Pan Lapáček sice musel zaplatit skoro dvanáct tisíc kop grošů

míšeňských, ale stal se tak jedním z nejzámožnějších majitelů v celém okolí, a navíc se teď mohl podepisovat **Václav Lapáček ze Rzavého a na Mnichu**. Zemřel někdy na počátku třicetileté války a jeho synové pak pod nátlakem přestoupili na katolickou víru.

Vrchnost, tedy v tomto případě i pan Václav Lapáček, měla na svých panstvích kromě jiného i právo vykonávat spravedlnost. Buď bylo možno zřídit vrchnostenský soud přímo na panství anebo byli provinilci předáni do nejbližšího města před soud pánů konšelů. A právě o jednom takovém zvláštním případě nám podává svědectví tábořský radní manuál z roku 1617.

Radní manuál je nevelká, leč úctyhodná kniha, vázaná v dobré, kožené vazbě. Není nijak velká a její rozměry se blíží běžnému formátu A5, tedy přibližně 11 x 15 cm, ale co jí chybí na velikosti, to se jí bohatě dostává na počtu stran. Do radních manuálů té doby se zapisovaly všechny případy, které byly řešeny před městskou radou. Někdy to byly běžné každodenní záležitosti, jež byly vyřízeny obratem, jindy tu však najdeme i mnohé zajímavé lidské osudy. A právě k takovým patří i případ, který je v tábořském radním manuálu zaznamenán dne 24. dubna 1617.

V pondělí po neděli Cantate dne 24. dubna dostavil se na tábořský radhaus v doprovodu několika svých přátel pan Václav Lapáček ze Rzavého a na Mnichu. Ve voze před radnicí zatím ležel na slámě pevně spoutaný mládenec, dalo by se říct, téměř ještě dítě. Pan Lapáček vyšel po schodech radnice a záhy stanul před zdejšími písařem, aby mu ohlásil, co se na jeho panství stalo. Bohužel dnes z dochovaných archiválií už nevíme, zda k činu došlo přímo na Mnichu, nebo v některé z páně Lapáčkových vesnic, ale koneckonců to už není ani tak důležité.

Pan Lapáček totiž před tábořským právem obvinil Matěje Stejskala, onoho mládence spoutaného venku na voze, z vraždy. Obětí se stal Matějův nevlastní otec Řehoř Stejskal a jeho vraždou zřejmě vyvrcholily domácí rozmrsky a třenice, které mezi Matějem a jeho otčímem vládly.

Vše začalo tím, že starý Stejskal obvinil svého nevlastního syna, že snědl bez dovolení koláč. Jestli to byla pravda, či ne, to už se nikdo nedozví. Mladík se později před tábořským soudem dušoval, že to neudělal, a nebyl už nikdo, kdo by mohl tvrdit opak. Krádež koláče však starého Stejskala natolik popudila, že synovi dal „pardus“, jinak řečeno: výprask. Možná, že to tentokrát s bitím přehnal a výprask byl už tou pověstnou poslední kapkou, kterou pohár přetekl. Mládenec se však tentokrát pevně rozhodl, že se otčímovi pomstí. Vyč-

kal, až starý Stejskal usnul a když, jak doslova stojí v městském manuálu, **snem obtížen byl**, přinesl si mladík venku z kůlny sekeru. Rozmáchl se a vší silou udeřil ostrým sekery nenáviděného otčima do hlavy. Už první rána byla patrně smrtelná, ale mladík chtěl mít jistotu, a tak udeřil ještě jednou, tentokrát „čepcem“, tedy tupou stranou sekery. Bylo dokonáno.

Když pak páni konšelé v čele s panem purkmistrem mladého vraha vyslechli, bez sebemenšího zapírání se ke všemu přiznal. Páni radní ani nemuseli hrozit výsledkem na mučidlech. Vypadalo to, že se Matěji Stejskalovi po přiznání dokonce ulevilo. Jenže vzápětí se naopak zachmuřila čela pánů konšelů. Za normálních okolností by byl tento případ jasný a jednoznačný a Matěj Stejskal by bez velkých rozpaků skončil na zdejšímu popravišti pod katovým mečem. Jenže to právě nešlo. Páni konšelé totiž s překvapením zjistili, že mládenec je teprve čtrnáct a půl roku star, jinak řečeno, je nezletilý. A mládence, který podle radního zápisu „let svých nemaje“, nebylo možno odsoudit jako normálního dospělého delikventa. Propustit jej ovšem také nemohli, protože se k vykonané vraždě přiznal. Odsoudit jej k nějakému dlouholetému věznění rovněž nebylo možné, taková praxe se totiž tehdy nevedla. Pokud byl dotčený vinen, čekala jej v lehčích případech cesta na pranýř, v těžkých případech cesta na zdejší popraviště. Jestliže byl nevinný, pak jej drábi co nejrychleji vyvedli z šatlavy, aby bylo město zbaveno povinnosti takového člověka žít. Jenže co dělat v případě, kdy vrah se k činu doznal, a přitom nebylo možno jej dát popravit? Podobný případ se dosud v Táboře nestal, a tak se konšelé toho dne rozcházeli domů se zachmuřenými čely. Mladícký vrah zatím skončil ve zdejšímu vězení.

Na příštím zasedání nakonec pan purkmistr rozhodl šalamounsky. Městská rada se obrátila na pražský apelační soud, ať jim v této zapeklité situaci poradí. Toto řešení se všem rázem zalíbilo. Ať si s tímto případem lámou hlavy studovaní právníci apelačního soudu. Jakkoliv se totiž mladý vrah k svému činu přiznal, představa, že hlava tohoto chlapce, vlastně skoro ještě děcka, by měla padnout pod mečem tábořského kata, se mnoha konšelům příčila. Nápad pana purkmistra se proto všem zalíbil a písař hned dostal za úkol dopis pražské apelaci sestavit.

Odpověď na sebe dala nějaký čas čekat, a tábořští konšelé už byli netrpěliví. Konečně však ležela zapečetěná obálka na stole před nimi. Pan purkmistr sáhl po tuhém obdélníku, rozlomil pečeť a pak začal hlasitě předčítat rozhodnutí apelačního soudu. Páni konšelé byli ze sdělení pražské apelace tak překvapeni, že v sále radnice se na několik okamžiků rozhostilo mrtvé ticho.

Pokud někdo očekával, že pražský soud se k mladistvému vrahu zachová shovívavě, ten se mýlil. Apelační soudci rozhodli, aby Matěj Stejskal byl držen ve vězení ještě půl roku, přičemž se stravou nemělo v jeho případě nijak plynout. Až nadejde čas, kdy dosáhne „let rozumných“, tedy zletilosti, aby byl ortelován podle práva. To neznamenal nic jiného, než popravu.

Jak celý tento případ skončil, to přesně nevíme. Dobové archiválie o osudu Matěje Stejskala mlčí. Ale ani tábořská městská rada si nemohla dovolit ignorovat rozhodnutí apelačního soudu. A tak je velmi pravděpodobné, že Matěj Stejskal, mladícký poddaný pana Lapáčka, skončil za svůj čin na tábořském popravišti. I když se nejspíš některým tábořským radním zželelo jeho osudu, v dané chvíli už pro něho nemohli udělat nic.

Není vyloučeno, že tento tragický příběh posloužil jako literární předloha spisovateli Miloši Václavu Kratochvílovi. Roku 1943 vyšly jeho Povědky lásky a smrti, z nichž jedna s názvem Balada dětská se svým námětem dost podobá našemu příběhu. Malý chlapec Jakoubek je pelhřimovskými konšely naoko obviněn z požáru města, aby tak páni radní mohli požádat císaře o náhradu škody. Té se jim dostane, ale úřady

Učitel se snaží vštípit chlapci úctu a lásku ke svým bližním, V případě tábořské vraždy to však dopadlo jinak. Dřevoryt z Komenského knihy : Svět v obrazech – 1685

se zároveň čím dál hlasitěji domáhají popravu žháře, o němž konšel zatajil, že je mu teprve dvanáct let. Když tedy dostali náhradu za škodu ohněm, nemohou skutečný věk údajného pachatele přiznat, a tak chlapec nakonec končí pod katovým mečem.

Miloš V. Kratochvíl staré tábořské archiválie nepochybně znal. Nebylo to ostatně poprvé, co se některé motivy objevily v jeho dalších dílech. Například zlodějčiči s přezdívkami Píbrle a Houhahá, kteří se objevují na stránkách jeho *Romance o unesené princezně*, skutečně existovali a ve druhé polovině 16. století se octli v rukách tábořského práva, jak dokládá zápis v Černé knize města Tábora. Je tedy jeho zásluhou, že zapomenutý případ, na který dnes upomínají už jen vybledlé řádky v tábořském městském manuálu, znovu ožil. Mladičský Matěj Stejskal, či chcete-li, románový Jakoubek, tak vlastně po několika stoletích znovu ožívá.

DÝMKA STRÝCE SOKOLÍKA

O kuřácích dýmky se říká, že jsou to lidé inteligentní a hloubaví. Něco na tom asi bude, protože ke skutečnému požitku z dobré dýmky je třeba usadit se v klidu do svého křesla, pustit si nějakou oblíbenou hudbu a případně si nalít i sklenku dobrého nápoje. V takovém prostředí se pak i dobře přemýšlí – a pokud si chceme dýmku opravdu vychutnat, vlastně se ani nic jiného dělat nedá. Proto kuřáků dýmky v dnešní uspěchané době ubývá. Cigareta se dá spotřebovat daleko rychleji, během několika minut a prakticky kdekoli, kde to právě není zakázáno. A během těch několika minut, po které cigareta vydrží, se těžko někomu podaří v klidu se zamyslet a srovnat myšlenky.

Kouření dýmky je činnost poměrně stará, která ovšem byla podmíněna dovozem tabáku. Ten se v Evropě poprvé objevil někdy v polovině 16. století, kdy si portugalscí námořníci přivezli do Lisabonu první semena této pozoruhodné rostliny. Kouření se pak rozšířilo ve Španělsku a poté kolem roku 1585 i v Anglii, kam si proslulý mořeplavec sir Walter Raleigh přivezl z Virginie i první hliněné dýmky. Později se výrobou dýmek proslavilo Holandsko, kde se v městě Gouda vyráběly velmi kvalitní hliněné dýmky s vynikající pověstí. Také na Slovensku, v Štiavici, se vyráběly dobré dýmky, podle místa výroby zvané „šemničky“, a v maďarském Debrecenu zase tamní dýmkaři prosluli díky svým čískovitě rozervřeným dýmkám tureckého typu, zvaným čibuk. Později se pak začaly vyrábět v německém Ulmu dobré dřevěné dýmky, často zdobené stříbrným kovááním. Pro jejich výrobu se nejlépe hodilo dřevo babyky nebo višně. Zvláštní kapitolou jsou dýmky z mořské pěny, které při delším používání získávají zajímavou barvu – vzpomeňme si na známou Nerudovu Povědku malostranskou „Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku“. Pěnovky jsou ovšem velmi křehké a pokud vám taková dýmka upadne na dláždění, už se pro ni nemusíte shýbat. V dobách našeho příběhu byly zejména v Čechách v oblibě také dýmky porcelánové.

Právě dýmka se stala ústředním motivem případu, o němž si budeme vyprávět. Nevíme sice, zda to byla dřevěnka, pěnovka či porcelánka, zda ji zhotovili v Holandsku, Německu nebo v nějaké malé domácí dílničce v Čechách, ale to nic nemění na věci, že to byla právě dýmka Josefa Sokolíka ze Staré Hlíny u Třeboně, která stála lidský život.

Asi půl hodiny od Staré Hlíny se koncem 19. století nacházel les, zvaný „U Smitky“. Náležel hlubockým Schwarzenbergům a na podzim roku 1887 se v něm začalo těžit dřevo. Na tom by nebylo nic pozoruhodného, ale háček byl v tom, že mezi knížecím lesem a Starou Hlínou ležel cizí pozemek. Jeho

majiteli byli manželé František a Rozina Lorencovi. Dělníci, kteří chodili do knížecího lesa na práci, si zkracovali cestu přes jejich louku a Lorencovým se tato praxe vůbec nelíbila. Zejména František Lorenc býval v takových chvílích vzteky bez sebe. Měl pocit, že chůzí lesních dělníků louka trpí, a opakovaně cestu přes svůj pozemek zakazoval.

Bylo to však marné. Dřevaři chodili domů z lesa unaveni a představa, že by měli po celodenní námaze ještě celkem zbytečně obcházet skoro půl kilometru navíc, se jim vůbec nelíbila. A tak se každou chvíli nesl od lesa vztekly křik Františka Lorence a následný smích lesních dělníků. Ti totiž věděli, že Lorenc je nemůže uhlídat, a tak když navztekáný vlastník pozemku přestal křičet a zmizel ve vratech své chalupy, opět si bez velkých starostí zkrátili cestu přes jeho louku. Lorenc ovšem takovou drzost nemínil trpět a rozhodl se, že si bude svůj majetek více sřezit. Od té chvíle jej bývalo často vidět, jak kolem páté hodiny odpolední, kdy se dělníci obvykle vraceli z lesa, stojí na své louce a ostražitě se rozhlíží.

Také za chladného podzimního počasí dne 28. listopadu 1887 vyrazil Lorenc před pátou hodinou odpolední ven z domu, aby si pohlídal svůj majetek. Tentokrát se však dlouho nevracel a když nebyl doma ani po dvou hodinách a venku už byla úplná tma, vyrazila za ním jeho matka Kateřina Lorencová. Její mateřské srdce zachvátil náhlý neklid a temná předtucha.

Na louce, kterou chtěl její syn hlídat, jej však nenašla, a tak pokračovala dál až ke knížecímu lesu „U Smitky“. Odtud záhy uslyšela táhlé a bolestné sténání a když bez dechu dorazila na místo, našla tam svého syna v kaluži krve. Stará Lorencová se po prvotním úleku rozběhla pro pomoc a po nějaké chvíli se na místě sešlo několik silných sousedů, kteří těžce raněného dopravili domů. Lékař, který se záhy v domě Lorencových objevil, však rodině nedával mnoho naděje. Jak se brzy ukázalo, měl pravdu. Druhého dne kolem osmé hodiny ráno František Lorenc podlehl svým zraněním.

Protože bylo jasné, že se stal obětí zločinu, nařídili vyšetřující úředníci soudní pitvu. Při ní se zjistilo, že smrt nastala po těžkém zranění hlavy, způsobeném tupým předmětem. Na přední straně lebky se našlo několik trhlin a levá čelní část lebky úplně odstávala od zadní části. Smrt nastala ochrnutím mozku a zakrvácením dutiny lebeční. Úder do hlavy oběti byl veden velkou silou a několikrát opakován. Nevíme přesně, kdo z úředníků vyslovil jako první hypotézu o úderech těžkou holí, ale později se ukázalo, že tento odhad byl správný. Františka Lorence někdo ubil k smrti.

Protože konflikty zavražděného Lorence s lesními dělníky byly v poslední době všeobecně známy, zaměřili se vyšetřující úředníci nejprve na zdejší dřevaře. Zpočátku to vypadalo, že se mnoho nedozvědí, protože míra jejich vzájemné solidarity byla vysoká, ale nakonec se někdo z nich přece jen prorekl, že onoho kritického dne odcházel z lesa jako poslední Josef Sokolík, nádeník ze Staré Hlíny, který si nyní přivydělával těžbou dřeva.

Sokolík zpočátku zapíral a tvrdil, že právě toho večera šel domů z lesa úplně jinou cestou. Ale pro zkušené vyšetřovatele byl snadným oříškem a díky několika vhodně položeným otázkám se posléze do svých výmyslů natolik zamotal, že nakonec

musel kapitulovat. Pak už s jistotou úlevou přiznal, že také onoho kalného listopadového dne se ubíral z lesa jako obvykle přes Lorencovic louku, kde se však potkal s majitelem. Ten mu prý začal hrubě spílat, jak to, že mu šlape po jeho trávě. Sokolík se mu prý snažil omluvit, ale Lorenc si prý stále vedl svou a žádné omluvy nechtěl slyšet. Nakonec využil toho, že si Sokolík nesl domů v náručí několik silných osekávaných větví a neměl tedy volné ruce. Vytrhl prý Sokolíkovi dýmku, kterou měl jmenovaný v ústech a otočil se k odchodu.

Sokolík se své oblíbené dýmky však nehodlal jen tak snadno vzdát. Rozběhl se za odcházejícím Lorencem a chtěl fajfku zpět. Podle jeho pozdější výpovědi mu však Lorenc jen suše řekl, aby šel od něj pryč. Zároveň si zul dřevák a chystal se jím Sokolíka udeřit. Ten pak dle své výpovědi už na nic nečekal, hodil na zem větev, které měl v náručí, ale jednu z nich vzápětí zdvihl a udeřil jí Lorence do hlavy. Pak se prý o zraněného už víc nestaral a odešel domů.

Při pozdějším výslechu přiznal, že svůj čin provedl ve vzteku, kvůli té dýmce. Byli prý se zesnulým Lorencem kdysi dobří přátelé, ale jak se jednalo o dýmku, šlo všechno stranou. Navíc prý nemůže za to, že jeho oběť měla tak měkkou lebku. Podle lékařské zprávy bylo však jasně prokázáno, že oběť nebyla zasažena jednou, nýbrž několika ranami, což Sokolíkovi dost přitížilo.

Před soudem, kterému předsedal budějovický soudní rada Jansa, žalobu zastupoval státní návladní rytíř Košín a obžalovaného hájil JUDr. Pícha, však nakonec Josef Sokolík dopadl vcelku dobře. Snad k tomu přispěl Sokolíkuv dosavadní bezúhonný život, ale i přesto, že porota jej shledala jednohlasně vinným zločinem zabití, vyměřil mu soud jen těžký žalář v trvání 18 měsíců, kterýžto trest byl ještě zostřen pústem a samovazbou. Třeba byl také rada Jansa milovníkem tabákového opojení a dokázal pochopit, jakou ztrátu pro obžalovaného znamenalo zabavení jeho jediné dýmky. Ale tento náš závěr je jen hypotézou, pro niž nemáme žádný důkaz. Přesto z našeho příběhu plyne důležité poučení: pokud kráčíte přes cizí pole, schovejte raději svou dýmku do kapsy.

ĚVČE SLABÉ POSTAVY

Františka Vaňásková měla odjakživa smůlu. Narodila se do chudé rodiny, kde se velikost krajíce chleba poměřovala přísným pohledem. Také její otec zacházel s ní i s jejími sourozenci velmi tvrdě a pro sebemenší prohřešek hned sahal po svém silném koženém opasku. Ona sama byla navíc slabé a neduživé postavy, která ponoukala její spolužáky ve škole, aby si na ní beztravně vyzkoušeli celou škálu onoho drobného trapičství, jehož je obvykle schopna silná parta proti slabému jedinci. Správce školy v Horní Radouni na Jindřichohradecku, kam Františka až do svých dvanácti let, tedy do roku 1893 chodila, o ní později uvedl, že její docházka do školy byla bez větších problémů, ale děvče jevílo slabou soudnost, která sváděla školní uličníky k různým zlomyslnostem na její účet. Připočteme-li k tomu i dívčinu jistou bázlivost, která pramenila v neurvalém chování starého Vaňáska ke svým dětem, trestaným za sebemenší přestupek, byla Františka přímo předurčena k tomu stát se obětím beránkem svého okolí. Jenže z dějin kriminalistiky víme, že právě v těchto dlouho ponižovaných lidech postupně narůstá myšlenka na pomstu, jejíž oběť se mnohdy stane ne ten, kdo oběť dlouhodobě týral, nýbrž ten, kdo třeba i nevědomky ukápl onu poslední kapku do onoho přísloušného poháru hořkosti.

Koncem roku 1893 musela Františka nastoupit do služby, protože starý Vaňásek prohlásil, že ji jen tak pro nic za nic

doma žít nebude. A tak dívka našla zaměstnání v Lodhěřově ve statku rolníka Bartoloměje Placera. Vzhledem k jejímu mládí a tělesné slabosti jí však zatím sedlák přiděloval jen jednoduché práce a Františka ponejvíce pracovala jako pasačka. Její život se však o mnoho nezlepšil. Na statku sice nebyla nouze o jídlo, jako tomu bylo doma, ale to byl asi jediný rozdíl. Sedlák Placer jí dával zřetelně najevo, že Františka je v jeho statku tím posledním a sem tam doprovodil nadávku i ránou. Ne že by na takové zacházení nebyla dívka ze školy a z domova zvyklá, ale tady na statku si prvně všimla, že s ostatní čeledí jedná sedlák o poznání lépe, zatímco pro ni má jen hrubé slovo nebo pohlavek. Ovládla ji prudká nenávist jak proti hospodáři, tak i proti ostatní čeládce na statku. Patrně někdy v této chvíli v ní začala klíčit myšlenka na pomstu.

Byl horký den 26. září 1895, kdy hospodářova manželka, která zrovna chystala chas večeri, ucítila náhle zápach kouře. Vyšla na zápraží, a protože se jí zdálo, že kouř vychází z chléva, vběhla dovnitř. Našla tam zbytek suchého jetele, který doutnal v kamenném žlabu. Placerová, která dobře věděla, jakou pohromou může být požár selské usedlosti, rychle doutnající jetel uhasila, ale když se pak poptávala čeledi, kde se oheň v chlévě vzal, nikdo jí nedokázal odpovědět. Pasačka na její dotaz odpověděla, že neví. Selka si nevšimla, že dívka přitom rychle uhnula pohledem.

Osudný den pro Bartoloměje Placera nastal už o dva dny později. Tentokrát vzplálo suché chrastí uložené pod kůlnou, ale šťastná náhoda se už neopakovala a začínajícího požáru si nikdo nevšiml. Oheň se rychle rozšířil a následky byly fatální. Plameny ztrávily obytné stavení i hospodářské budovy včetně zásob. Bartoloměj Placer se rázem octl bez střechy nad hlavou. Byl sice pojištěn proti ohni, ale jen na částku 1 200 zlatých, zatímco vzniklá škoda dosáhla sumy přes 3 700 zlatek. Kromě hospodáře utrpěl škodu i výměnkář Antonín Vališ, který na statku bydlel. Shořelo mu jak jeho obilí a píce, tak i nábytek a veškeré šatstvo. Vzniklá škoda dosáhla sumy 460 zlatých.

Následující dny byly pro Placera a jeho rodinu velmi trudné. Spolu se svou čeledí smutně prolézal ruiny své usedlosti a snažil se najít, co by se dalo ještě někdy využít při obnově statku. Každý se pokoušel shromáždit zbytky svého majetku. Například slučka Anna Karásková, zachránila nějaké své šaty, a tak si je prozatím uložila pod bytelnou zděnou klenbu bývalé komory, která jediná odolala ničivým plamenům. Postupně si sem začali ukládat zachráněné věci i ostatní obyvatelé statku.

Když se ale dne 14. října objevil i nad stavením komory kouř, nechtěl sedlák Placer věřit vlastním očím. Bylo nepochybné, že oheň byl založen úmyslně a také předchozí požár, který ožebračil jeho rodinu, nebyl dílem náhody. Domácí lidé se ihned vrhli do komory, uhasili oheň a začali vynášet zde uložené šatstvo i části nábytku ven, ale zároveň si každý z nich pátravě prohlížel druhého. Bylo zřejmé, že mezi nimi je žhář. Škoda z tohoto posledního žhářského útoku byla sice nevelká, ale způsobila, že od té chvíle na statku zavládla atmosféra nedůvěry, kdy každý podezřívá každého. Čeleď i hospodář si nyní daleko víc všímali svého okolí a s podezřením sledovali sebemenší neobvyklý krok, ať už jej udělal kdokoli.

Další požár na Placerově zuboženém statku sice už nevypukl, ale počátkem listopadu téhož roku byl okraden výměnkář Vališ, který při požáru přišel skoro o celý svůj majetek. Nyní jej zatím neznámý pachatel okradl o pět kilogramů medu v ceně asi čtyři zlaté. Za normálních okolností by se nad tím asi mávlo rukou, ale ve vypjaté atmosféře, plné podezření, se po statku záhy šířily pověsti, že prý kdosi viděl mladou Vaňáskovou, jak nese objemné zavazadlo ke svým rodičům do Dolní Radouně. Sedlák Placer se tedy s tímto podezřením obrátil na starostu, a ten si obratem dal zavolat pasačku. Františka Vaňásková se sice pokoušela zapírat, ale byla to mladá a navíc dost

jednoduchá dívka, která nemohla dlouho vzdorovat obratně položeným otázkám. Záhy tedy musela kapitulovat a přiznat se ke krádeži medu. Po dalším přísném výslechu se pak konečně přiznala i k založení ohně v Placerově statku.

Obratem se tedy octla ve vazbě jindřichohradeckého soudu. Při vyšetřování se sice snažila tvrdit, že požár vznikl jen díky její neopatrnosti a nebyl založen úmyslně, jenže vyšetřující soudce byl zkušeným psychologem, který dokázal zjistit pravdu i v daleko složitějších kauzách, než byl případ mladé a nepřilíhivě bystré pasačky dobytka. Posléze nezbylo Františce než resignovat. Ano, byla to skutečně ona, kdo úmyslně zapálil Placerův statek a přivedl jej i jeho rodinu na pokraj bídy a zoufalství. Jen onen poslední požár zděné komory prý vznikl náhodou, když časně ráno hledala se svíčkou v ruce šaty. I toto tvrzení však bylo nakonec vyvráceno, když se prokázalo, že pasačka ve skutečnosti v komoře své šaty vůbec neměla, a navíc je tam údajně šla hledat až kolem půl deváté ráno, tedy v době, když bylo denní světlo a nebylo nutno si v komoře svítit.

Další vyšetřování prokázalo, že mladá pasačka se o založení ohně jako mstu za skutečné i domnělé ústrky pokoušela opravdu důsledně. První pokus jí nevyšel, protože v kamenném žlabu ve zděném chlévě nemohlo od doutnajícího jetele nic chytit, a tak podruhé už byla šikovnější. Vypozorovala dobu, kdy hospodář byl pryč ze statku, zapálila suché chrástí v dřevěné kůlně a poté se ještě šla za chvíli znovu osobně přesvědčit, že chrástí skutečně vzplálo a že plamenů je dost, aby od nich chytila celá usedlost.

Dokonce i pro vyšetřujícího soudce byla taková zavlílost nepochopitelná. Ptal se pachatelky po důvodech jejího činu. Vaňásková mu s vážnou tváří začala líčit, že prý když jednou vyhořel statek v blízké obci Studnice, nechal se hospodář Placer slyšet, že jemu se něco takového nemůže stát. Ona mu prý takto dokázala, že se to může stát každému. Nad takovou odpovědí kroutil vyšetřovatel hlavou, ale nic jiného z pachatelky nedostal.

Pak se dostali ke slovu soudní lékaři, doktoři Budil a Khek. Ti měli vynést znalecký posudek o duševním zdraví mladé dívky. Jejich verdikt zněl, že Františka Vaňásková je duševně zcela zdravá, takže o nějaké nepřítomnosti nemůže být v jejím případě vůbec řeč. Její učitel Josef Klein na dotaz úřadů uvedl, že během školní docházky nijak nezavdávala příčiny ke stížnostem. Prý u ní sice někdy pozoroval jistou otupělost, ale přičítal ji přísné domácí výchově starého Vaňásky.

Po několika týdnech tedy zasedl budějovický porotní soud, aby rozhodl, zda se pasačka Františka Vaňásková dva dny po svých čtrnáctých narozeninách dopustila zločinu zhářejství, který pak ještě dvakrát opakovala. Porota se usnesla, že dívka je skutečně vinna tímto zločinem, a soud ji poté, patrně s přihlédnutím k jejímu mládí, odsoudil na tři roky žaláře.

Vesničané z Písecka v kresbě M. Alše. Polovina sedmdesátých let 19. století

Pozoruhodné přitom je, že lodhěřovští sedláci měli už před Vaňáskovou své zkušenosti s mladými paliči. Dne 11. května 1884 v devět hodin večer zapálil patnáctiletý čeledín František Bláha stodolu hospodáři Františku Fuckerovi. Bláha stejně jako Vaňásková pocházel z problematické rodiny. Narodil se ve Vídni jako nemanželské dítě, vyrůstal mezi cizími lidmi a nakonec se vrátil na Jindřichohradecko ke svému věčně opilému otci. Už jako dvanáctiletý zapálil u Lodhěrova stoh slámy a později pak u soudu přiznal, že hlavním důvodem byla jeho touha vidět velký požár. Tehdy pachatel nebyl vypátrán, ale po zapálení Fuckerovy stodoly upadl Bláha ihned do podezření – patrně jej kdosi při činu viděl. Vzniklá škoda byla odhadnuta na 1600 zlatých, majitel statku byl pojištěn proti požáru na částku jen 800 zlatých, a tak vzniklá škoda byla dost vysoká, zvláště, když sedlák Fucker právě těžce zápasil ještě s jinými finančními těžkostmi. Při vyšetřování nakonec Bláha přiznal i zapálení onoho stohu před třemi roky. Když se v pondělí 25. srpna 1884 budějovičtí soudci při zahájení líčení ptali mladého paliče na důvody jeho činu, zpočátku se Bláha vymlouval, že se tak chtěl pomstít hospodáři za výprask, který krátce předtím dostal od jeho syna. Nakonec ale přiznal, že stejně jako před třemi lety zapálil kvůli své touze sledovat velký požár. Na statku si jej jakožto mladého čeledína, navíc z nemanželského lože, nikdo moc nevážil, a tak chtěl Bláha patrně dokázat sám sobě, že není taková nula, za kterou je na statku pokládán. Před soudem však většina svědků vypovídala proti němu a vyzdvihovala zejména jeho nevalnou chuť k práci. Porota se pak jednomyslně usnesla, že František Bláha je vinen zločinem zhářejství, a mládenec odešel od soudu s trestem pěti let těžkého žaláře. Otázkou však je, zda jej kriminál napravil, nebo zda se naopak mezi otrlými kriminálníky nenaučil i to, co dosud ještě neuměl.

Také v případě Františky Vaňáskové nevíme, zda se v kriminále polepšila a jestli se po odpýkání trestu vrátila zpět do svého rodiště. Možná tomu tak bylo, možná ne. A tak chceme raději věřit tomu, že začala po návratu nějaký jiný, lepší život.

V materiálu bylo použito ilustrací z archivu autora